

Zapomenuté oběti

**Mezinárodní konference k situaci
obětí zločinů/násilí z nenávisti a pomoci
těmto obětem v České republice
Praha, 22.–23. dubna 2010**

SBORNÍK Z KONFERENCE

Zapomenuté oběti

**Mezinárodní konference k situaci
obětí zločinů/násilí z nenávisti a pomoci
těmto obětem v České republice
Praha, 22.–23. dubna 2010**

SBORNÍK Z KONFERENCE

**Zapomenuté oběti: Mezinárodní konference k situaci obětí zločinů/násilí
z nenávisti a pomoci těmto obětem v České republice**

Sborník z konference

Praha, 22.–23. dubna 2010

Autor:

Klára Kalibová

Editovali:

Oldřich Černý, Zuzana Blahutová, Tereza Šritrová, Jillian Cowen

Vydala:

Nadace Forum 2000

Pohořelec 6, 118 00 Praha 1, Česká republika

secretariat@forum2000.cz

www.forum2000.cz

Překlad:

ArtLingua a.s.

Fotografie:

Luboš Kotek

Design:

Omega Design, s. r. o.

© Nadace Forum 2000, Nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ e.V.,
In IUSTITIA, o.s., Kulturbüro Sachsen e.V.
Všechna práva vyhrazena.

Úvod — 6

22. dubna 2010 — 7

Workshopy — 9

Workshop 1: Policie a vyšetřování trestné činnosti z nenávisti — 9

Workshop 2: Romové jako skupina ohrožená násilím z nenávisti v ČR — 9

Workshop 3: LGBT komunita jako cílová skupina násilí z nenávisti — 10

Workshop 4: Antisemitismus — 10

Workshop 5: Anti-extremistická legislativa a legislativa proti násilí z nenávisti — 11

23. dubna 2010 — 12

Workshopy — 13

Workshop 1: Monitoring násilí z nenávisti — 13

Workshop 2: Poradenství pro oběti násilí z nenávisti — 13

Workshop 3: Prevence násilí z nenávisti — 14

Závěr — 15

Přílohy — 17

Příloha 1: Miroslav Bohdál — 17

Příloha 2: Klára Kalibová — 22

Příloha 3: František Valeš — 27

Příloha 4: Dominique John — 32

Seznam přednášejících — 35

Organizátoři — 36

Nadace Forum 2000 — 36

Nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ — 37

In IUSTITIA — 38

Kulturbüro Sachsen e.V. — 38

Úvod

Mezinárodní konference týkající se postavení obětí násilí z nenávisti a zločinů z nenávisti a pomoci těmto obětem se konala ve dnech 22. a 23. dubna 2010 v Praze. Konference se účastnili odborníci a odbornice z České republiky, Slovenska, Německa, Ruska, Polska, Ukrajiny, Rumunska a Nizozemska. Dva dny se lidé z nevládního sektoru, státní správy a akademické sféry zabývali otázkami, zda je obětem násilí z nenávisti dostatečně pomáháno, jak má tato pomoc vypadat, jaká jsou její úskalí a zda či jak tato úskalí co nejúčinněji odstraňovat.

Konference byla obsahově realizována organizacemi In IUSTITIA, o.s. a Kulturbüro Sachsen e.V., organizačně byla zajištěna Nadací Forum 2000 za finanční podpory Nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ e.V. (EVZ). Záštitu nad konáním konference převzal premiér České republiky Jan Fischer.

Význam působení proti násilí z nenávisti připomněl v úvodním příspěvku zmocněnec Vlády ČR pro lidská práva Michael Kocáb. Podstatnost tematiky pro demokratizační proces v poválečné Evropě zdůraznil Ralf Possekel, ředitel programů Nadace EVZ.

Důležitou součástí konference byla prezentace výsledků výzkumného projektu „Zločiny z nenávisti – Zapomenuté oběti“, který v České republice díky iniciativě a finanční podpoře Nadace EVZ uskutečnily organizace Kulturbüro Sachsen e.V., In IUSTITIA, o.s., Tolerance a občanská společnost, o.s. a Romea, o.s.

Sborník z konference obsahuje příspěvky účastníků a účastnic konference zaměřující se na tematické okruhy, kterými se toto odborné setkání zabývalo – monitoring, poradenství a prevenci násilí z nenávisti. S úvodními příspěvky vystoupili Klára Kalibová, Miroslav Bohdál a František Valeš, druhý den konference pak Dominique John. Do sborníku jsou dále zařazeny příspěvky kolegů a kolegyně, kteří se podíleli na vytváření obsahu jednotlivých workshopů a shrnutí obsahu jednotlivých workshopů.

22. dubna 2010

Konferenci zahájili Oldřich Černý, výkonný ředitel Nadace Forum 2000, a ředitel Goethe Institutu Heinrich Blömeke. Programový ředitel Nadace EVZ Ralf Possekel uvedl, jak se útokům proti menšinám v Německu věnují občanské iniciativy, podporované vládou.

První příspěvek měla Klára Kalibová z nevládní organizace In IUSTITIA (příloha 1), která popsala hlavní úskalí výzkumu. Hlavní potíží je podle Kalibové neexistence jednotné definice násilí či zločinu z nenávisti, v různých kontextech jsou pojímány odlišně. Přiklání se tedy k používání termínu „násilí z nenávisti“, neboť ne každý takový akt je trestný; a nejedná se jen o fyzické násilí, ale i o verbální, neverbální atd. Dalším úskalím je, že se jim v ČR nevěnují žádné zvláštní výzkumy, na rozdíl od západní Evropy či USA, kde má tato komplexní problematika již nějakou tradici.

Klára Kalibová tedy na úvod konference představila termín násilí z nenávisti v kontextu české reality. Vymezila rozdíl mezi násilím z nenávisti a zločiny z nenávisti. Pro pochopení a odpovídající uchopení problematiky pomáhajícími profesemi a státní správou je terminologická jistota základem vzájemného porozumění. Trestné činy z nenávisti jsou takové zločiny a přečiny, jejichž převažujícím motivem je nenávisť k některé zákonem rozeznané skupině osob. V trestní sazbě pak tyto trestné činy představují dva druhy nebezpečnosti. Na jedné straně představují ohrožení života, zdraví a práv individuálního poškozeného, na druhé straně významně narušují pokojné soužití různých skupin obyvatel žijících na území ČR, narušují sociální smír a vzbuzují celospolečenské napětí. Násilí z nenávisti bývá obvykle spojováno s (pravicovým) extremismem. Tento pohled odvádí pozornost od skutečné podstaty násilí z nenávisti směrem ke skupinám krajních politických směrů. Podle zahraničních výzkumů přitom není násilí z nenávisti ani zdaleka doménou krajní pravice. Klára Kalibová se dále pozastavila nad absencí vědy, výzkumu a poznání v oblasti násilí z nenávisti, což přispívá k podceňování problematiky. Připomněla základní legislativní překážky, resp. argumenty oponentů legislativy zločinů z nenávisti. V neposlední řadě naznačila, že problém násilí z nenávisti je problémem komplexním a meziresortním a bez současné podpory výzkumu, monitoringu násilí z nenávisti, prevence a poskytování pomoci obětem nelze dojít k pozitivním změnám.

Výzkum „Zločiny z nenávisti – Zapomenuté oběti“ potvrdil, že nejohroženější skupinou v tomto ohledu jsou v ČR Romové, za nimi je (byť se to nepodařilo pevně prokázat) patrně alternativní mládež vystupující proti rasismu a extremismu. Zvláštní postavení pak má gay, lesbická, bisexuální a transgender komunita, neboť sexuální identita/orientace není českým trestním řádem považována za motiv nenávisti.

Za Kulturbüro Sachsen e.V. přiblížil formální stránku výzkumu i některé další výsledky Miroslav Bohdál (příloha 2). Potvrdil, že se problematice násilí z nenávisti v ČR nikdo systematicky nevěnuje a tedy ani neexistují žádná průkazná data. Také rozvinul tezi K. Kalibové, že většinu násilí z nenávisti mají na svědomí „obyčejní“ lidé, nikoli extremisté.

Miroslav Bohdál se ve svém příspěvku zaměřil na shrnutí výsledků výzkumu „Zločiny z nenávisti – Zapomenuté oběti“, který probíhal mezi českými nevládními organizacemi v období od června 2009 do listopadu 2009 (výzkumná část) s vyhodnocením do konce září 2010. Cílem výzkumu bylo zmapovat stav poskytování pomoci osobám ohroženým násilím z nenávisti z hlediska nevládních organizací. Cílovou skupinou byly občanské poradny, organizace pomáhající obětem trestné činnosti a organizace, které sice primárně neposkytují služby ani v jedné z výše uvedených oblastí, ale mezi jejich klientelu patří lidé ohrožení násilím z nenávisti – příslušníci etnických, národnostních, náboženských menšin, cizinci, lidé s postižením, alternativní mládež, osoby napadané kvůli své sexuální orientaci či identitě, lidé bez přístřeší, uživatelé drog a další. Výzkumníci se zaměřili na identifikaci hlavních problémů, které nevládním organizacím znemožňují pomoc úspěšně poskytovat. Fakticky bylo zjištěno, že kromě jedné organizace, která v době realizace výzkumu existovala pouze několik měsíců (In IUSTITIA) a bezprostředně reagovala na zřetelnou poptávku po pomoci obětem násilí z nenávisti, nikdo jiný těmto lidem v ČR systema-

tický nepomáhá. Pomoc je víceméně poskytována na obecné úrovni poradnami pro oběti trestné činnosti nebo jako jednorázový projekt některé nevládní organizace. Řada nevládních organizací se s termínem násilí z nenávisti setkávala během výzkumu terminologicky poprvé, současně však obsahově problematiku na obecné úrovni znala a byla schopna svou stávající klientelu referovat směrem k poradnám pro oběti trestné činnosti nebo k policii. Představovaný výzkum měl současně i aktivizační složku ve formě osobních polostrukturovaných rozhovorů realizovaných mezi 23 vybranými nevládními organizacemi. Smyslem rozhovorů bylo nejen zjistit další podrobné informace, ale také podnítit zájem konkrétních organizací o tematiku násilí z nenávisti a iniciovat vznik sítě nevládních organizací zabývajících se tímto tématem. Na základě těchto rozhovorů byla formulována doporučení na téma násilí z nenávisti, která jsou součástí výzkumné zprávy vydané v září 2010.

Michael Kocáb, bývalý ministr pro lidská práva, představil některé iniciativy a strategie, kterými se státní správa snaží reagovat na výše jmenované nedostatky. V některých ohledech byl skeptický, kladně však hodnotil například rychlou reakci státu na žhářský útok ve Vítkově.

Právník František Valeš dále rozvinul debatu o definicích násilí z nenávisti, ale i pojmů jako skupina či násilí obecně (příloha 3). „Násilí z nenávisti vnímáme jako takové násilí, kde hlavním, nebo jediným motivem pachatele vůči oběti je příslušnost oběti k určité skupině osob.“ Má dva dopady: bezprostřední útok na oběť, který je však útokem na skupinu jako takovou. Oběti mnohdy vnímají tyto útoky jako nijak překvapivou notorietu, mají strach z vyšetřování, neboť se cítí marginalizovány.

František Valeš se ve svém příspěvku zaměřil na poznámky vztahující se ke konkrétní právní pomoci poskytované obětem násilí z nenávisti. Zdůraznil obecně slabé postavení obětí poškozených trestným činem a z něj vyplývající možnosti uplatnění práv a oprávněných zájmů v trestním řízení. Zabýval se otázkou uplatnění náhrady škody v trestním řízení, poukázal na nemožnost nárokování přiměřeného zadostiučinění za vzniklou morální a psychickou újmu. Upozornil, že právě psychická a morální újma je nedílnou součástí útoků motivovaných nenávistí a přetrvává i dlouho poté, co fyzické utrpení již dávno odeznělo. Připomněl, že násilí z nenávisti je pro některé z ohrožených skupin (v ČR zejména Romy) na denním pořádku a stává se jejich životní realitou. Zmínil i praxi orgánů činných v trestním řízení a jejich klíčovou roli při prevenci sekundární viktimizace. Příspěvek Františka Valeše byl zpracován na základě informací a know-how organizace In IUSTITIA.

S konceptem násilí z nenávisti nesouhlasil novinář Petr Uhl, neboť velká část nenávistného jednání nejsou násilné činy, nýbrž verbální. „Věci, které jsou mi velice protivné, nemusejí být trestné činy.“ Česká společnost si podle něj neuvědomuje, jak je sama rasistická, za rasismus považuje jen extrémní násilí.

V následné diskusi padaly dotazy na pojetí násilí z nenávisti v USA i na dopad nového českého antidiskriminačního zákona.

Workshopy

22. dubna 2010 bylo uspořádáno pět tematických workshopů – Policie a vyšetřování trestné činnosti z nenávisti, Romové jako skupina ohrožená násilím z nenávisti v ČR, LGBT komunita jako cílová skupina násilí z nenávisti, Antisemitismus, Anti-extremistická legislativa a legislativa proti násilí z nenávisti. Workshopy měly podobu diskusních skupin, s důrazem na výměnu zkušeností skrze interakci diskutujících, přednášejících a moderátora.

Workshop 1: Policie a vyšetřování trestné činnosti z nenávisti

Panelisté: Miroslav Bohdál, Zuzana Candigliota, Stanislav Daniel

Workshop č. 1, vedený představitelkou Ligy lidských práv Zuzanou Candigliotou a zástupcem Evropského centra pro romská práva Stanislavem Danielem, se zabýval především rolí policie a policejního vyšetřování v případech násilí z nenávisti. Oba hlavní panelisté se shodli, že je potřeba změnit přístup k romské populaci a snažit se ji více integrovat do společnosti. Stanislav Daniel ilustroval problém vlastním příběhem, kdy jej na Slovensku nepustili do klubu proto, že je Rom. Policie nepomohla a vyšetřování po čase smetla ze stolu. Panelisté doporučili zaměstnávat u policie Romy, kteří by lépe rozuměli těmto problémům a byli by důvěryhodnější pro romskou menšinu.

Policie hraje klíčovou roli při objasňování trestné činnosti z nenávisti. Ústředním momentem přitom zůstává kontakt lokálních představitelů policie s konkrétními osobami vystavenými násilí z nenávisti. Obecná nedůvěra v policii je u marginalizovaných skupin (etnické, sexuální, náboženské, subkulturní a jiné menšiny) velká. Způsoby, jak posílit důvěru v policii, jsou jednak na straně samotné policie (styční důstojníci pro menšiny), jednak se zde otevírá prostor pro spolupráci s nevládními organizacemi. Nevládní organizace mají dostatečnou expertízu, kterou mohou policii předat v podobě školení zaměřených na zvyšování kulturní senzitivity, komunikaci s obětí, práci s ohroženou komunitou apod. Problematika násilí z nenávisti je z hlediska policejní práce obdobně specifická jako problematika domácího násilí a některé nástroje již úspěšně osvojené v této oblasti by bylo možné aplikovat i na tematiku násilí z nenávisti.

Workshop 2: Romové jako skupina ohrožená násilím z nenávisti v ČR

Panelisté: Jarmila Balážová, Martin Šimáček, Lucie Horváthová, Karel Holomek

Druhý seminář se věnoval romské problematice v české společnosti. Moderátorka Jarmila Balážová podnítila živou diskusi o diskriminaci, násilí z nenávisti i extremismu, se kterým se romská menšina v Česku potýká. Byla též zmíněna segregace ve školství, „za kterou je skrytý rasismus,“ jak řekl Karel Holomek. Lucie Horváthová zdůraznila, že nástroje v právním i sociálním systému existují, jen je potřeba je více využívat. V tomto kontextu jsou důležité vize a účast mladých lidí, podtrhl Martin Šimáček.

Romové představují nejpočetnější českou minoritu. Dlouhodobá celoplošná diskriminace ve vzdělávání, službách a bydlení a negativní postoj české veřejnosti vůči této menšině funguje současně jako determinanta konkrétních útoků z nenávisti. Společenské klima do značné míry legitimizuje pachatele násilí vůči Romům. Diskutující se během workshopu dotkli tématu sociálně vyloučených lokalit a činnosti Agentury pro sociální začleňování Romů. Poukázali na nízké zastoupení Romů v politice a veřejném životě a z něj částečně vyplývající falešný obraz romství v médiích. Tradičně negativně jsou Romové zobrazováni jako ti, kteří jsou nepřizpůsobiví a pohybují se na sociálním dně, přitom lidé, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, je méně než jedna třetina romské populace obývajících ČR. Romové se stávají terčem organizovaných útoků xenofobních extremistů. Současně neexistuje dostatečně silná občanská odezva, která by projevy rasismu směřující specificky vůči Romům odsoudila. Objevuje se i „parazitování“ mainstreamových politických stran na „romském“ tématu. Romové by se měli aktivněji účastnit veřejného dění, počínaje lokální úrovní.

Workshop 3: LGBT komunita jako cílová skupina násilí z nenávisti

Panelisté: Aleš Rumpel, Jan Swierszcz, Serhiy Ponomaryov, Olga Pechová

Třetí workshop se věnoval násilí proti příslušníkům LGBT komunity v ČR, Polsku a na Ukrajině. Výzkumy potvrzují, že se jen málo těchto obětí obrací na policii či úřady – oběti se bojí homofobních reakcí. „Homofobie je pořád všudypřítomná ve společnosti – lidé stále mohou být vyhozeni z práce kvůli své homosexuální orientaci,“ komentoval Serhiy Ponomaryov. Ve všech třech zemích jsou špatné zkušenosti s queer průvody, které policie neochránila před extremisty, či dokonce přímo zasáhla proti nim. Jan Swierszcz uvedl dobrý příklad z Liverpoolu, kde se policie na podobné případy cvičí a buduje vstřícnou image vůči gayům.

Díky výměně zkušeností z České republiky, Ukrajiny a Polska se diskutující shodli na tom, že největším problémem je absence ochrany práv osob ohrožených a vystavených násilí z nenávisti. Orgány činné v trestním řízení se nemohou opřít o reálná data, problém tak pro ně neexistuje. Důvody vysoké latence jsou především předsudky, strach z homofobické reakce policie a nedůvěra v to, že incident bude odpovídajícím způsobem řešen. V praxi post-komunistické Evropy se mohou osvědčit programy ze zahraničí, které vzájemně přibližují policii a LGBT komunitu. Je také nutné zvyšovat povědomí členů LGBT komunity o podstatě násilí z nenávisti a zprostředkovat jim adekvátní pomoc v případech verbálního nebo fyzického napadení.

Serhiy Ponomaryov z organizace Gay Forum Ukraine věnoval svůj vstupní příspěvek otázce vyšetřování incidentů motivovaných nesnášenlivostí vůči LGBT komunitě. Konstatoval nízký počet oficiálně známých takto motivovaných zločinů. Důvodem je kombinace sebeobviňování obětí, internalizované homofobie, strach z nuceného coming outu, obava ze sekundární viktimizace a všeobecně přetrvávající nedůvěra vůči orgánům činným v trestním řízení. Jejich pochybení může nabývat různých typů a intenzit sahající od viktimizace, přes nesprávnou kvalifikaci trestného činu jako nemotivovaného nesnášenlivostí vůči LGBT komunitě, až po obviňování poškozeného, že si za útok mohl sám, nebo porušování jeho práv na spravedlivý proces.

Jan Swierszcz, psycholog z organizace Kampania przeciw homofobii, prezentoval výsledky aktuálního výzkumu provedeného v Polsku. Téměř polovina lesbických žen a více než polovina homosexuálních mužů se setkala s verbálními incidenty motivovanými nenávistí, 14 % žen a 20 % mužů se ze stejného důvodu stalo terčem fyzického násilí. Hlavními překážkami vyšetřování násilí z nenávisti motivovaného homofobií pak jsou předsudky na straně vyšetřovatelů i poškozených a viktimizační proces trestního řízení. Jako příklad dobré praxe lze uvést přístup k homofobnímu násilí ve Velké Británii (konkrétně v Liverpoolu). Tento přístup zahrnuje trénink policie o specifikách LGBT komunity a incidentech motivovaných homofobií, vytváření obrazu policie nakloněné gayům, citlivé vyšetřování incidentů z nenávisti, včetně zajištění bezpečnosti obětí, výslechu obětí v jejich prostředí, pravidelného informování poškozených o vývoji v dané věci. Současně se osvědčila viditelná spolupráce mezi LGBT komunitou a policií a styční důstojníci pro vyšetřování homofobních trestných činů.

Příspěvek Olgy Pechové se zabýval situací LGBT komunity jako komunity ohrožené násilím z nenávisti v ČR. Představil aktuální výzkum provedený mezi českými gay a lesbami.

Workshop 4: Antisemitismus

Panelisté: Irena Kalhousová, Michal Frankl

Workshop s tématem antisemitismu, vedený Irenou Kalhousovou a Michalem Franklem, probíhal v duchu vymezení antisemitismu v České republice a Evropě. Po několika příkladech z evropských politických karikatur se diskuse přesunula na stát Izrael a vnímání této problematiky mladými intelektuály. Fenomén „nového antisemitismu“ spočívá podle diskutujících v tom, že právě tito mladí podporují státy vznikající na národnostním základě, avšak jen do té doby, než se začne jednat o utváření státu židovského. Poté panelisté polemizovali, zda narůstající zájem médií o antisemitismus nepřivolává další antisemitské projevy a jakou roli by v této problematice měly hrát neziskové organizace.

Téma antisemitismu jako jednoho z motivů incidentů z nenávisti je stále aktuální. Projevy antisemitismu je přitom nutné chápat v konkrétním kontextu, v kontextu historie, kultury a politiky daného prostředí. V českém prostředí přetrvávají tradiční projevy antisemitismu konce 19. a počátku 20. století

generované především příznivci krajní pravice. Objevuje se také fenomén nového antisemitismu spojený s kritikou politiky státu Izrael. Hranice mezi opodstatněnou a neopodstatněnou kritikou, která přispívá k antisemitským tendencím, není úplně konkrétní a bude vždy záležet na kontextu. Významnou roli v působení proti antisemitismu a antisemitským aktivitám hrají média. Je sporné, do jaké míry mají média o jednotlivých incidentech, resp. činnosti extremistů informovat. Činnost nevládních organizací v této oblasti může spočívat v kvantitativním a kvalitativním výzkumu a informování médií.

Workshop 5: Anti-extremistická legislativa a legislativa proti násilí z nenávisti

Panelisté: Klára Kalibová, Alexander Verkhovsky, Kati Lang

Legislativu proti extremismům i zločinům z nenávisti srovnávali v pátém workshopu Kati Lang, Alexander Verkhovsky a Klára Kalibová. V Německu je zvláštní situace, kdy násilné zločiny z nenávisti nejsou právně nijak podchyceny, nicméně platí přísné zákony proti nenávistným slovním projevům. Rusko zase mnohými zákony disponuje, ty však nejsou v praxi uplatňovány. Problémem jsou netransparentní úřady, situace v policii se však podle Verkhovského postupně zlepšuje. Kalibová pak poukázala na druhou stranu mince, tj. fakt, že zákony proti nenávisti mohou omezovat občanské svobody. Z diskuse vyplynulo, že záleží na síle občanské společnosti, jestli takové zákony potřebuje, či nikoli. V současnosti je otázkou, jestli kvůli rozvoji internetu mají vůbec ještě smysl.

Na základě příkladů tří zemí, České republiky, Ruska a SRN, byla provedena rámcová komparace té oblasti práva, která se dá relevantně aplikovat v případech násilí z nenávisti. Při přijímání a zejména při užívání právních norem určených k eliminaci aktivit krajní pravice (pravicového extremismu) je třeba zvažovat i případný zásah do občanských práv a svobod celé populace, a v tomto smyslu postupovat proporcionálně. Postavení obětí násilí z nenávisti je obecně slabé, částečně nedostatečnou legislativní úpravu převyšuje marginalizace fenoménu násilí z nenávisti těmi orgány, které jsou povinny legislativu uvádět ve prospěch obětí do praxe. Česká republika by se v oblasti legislativy mohla inspirovat institutem vedlejší žaloby užívaným v SRN a kompenzačním fondem určeným na pokrytí potřeb obětí násilí z nenávisti. Násilí z nenávisti perspektivou obětí by se mělo stát prioritou Evropské unie, byť legislativní možnosti na uniijní úrovni jsou vzhledem k tomu, že se jedná o otázku vnitřní bezpečnosti konkrétních států, limitované.

Alexander Verkhovsky ze SOVA Center for Information and Analysis se zabýval anti-extremistickou legislativou a jejím případným zneužitím vůči občanským svobodám. Obdobně jako v ČR ani v Rusku neexistuje právem zakotvená definice extremismu, orgánům činným v trestním řízení je tak poskytován široký prostor pro aplikaci zásadní proti-extremistické normy zákona pro boj s extremistickými aktivitami (Law on Counteraction to Extremist Activity). Platné právní normy mohou být zneužity k omezení svobody vyznání nebo k omezení svobody projevu. Tento trend je markantní zejména u on-line médií, které jsou de facto povinny v reálném čase zamezit všem projevům extremismu a xenofobie, pokud se jim to nedaří, hrozí jejich likvidace. Jako problematická se jeví i zvýšená přecitlivělost státních orgánů vůči některým formám xenofobie, která se ovšem negativně promítá do právní jistoty. Existující zákaz veřejného nošení nacistických symbolů je tak zcela bezkontextově aplikován vůči neo-nacistům i antifašistům. Postupu policejních orgánů chybí proporcionalita. Zakotvení problematiky násilí z nenávisti rámcově odpovídá českému právnímu řádu.

Podle příspěvku Kati Lang je ústředním problémem stávajícího právního stavu v SRN absence definice násilí z nenávisti. Soud je pouze povinen brát v úvahu motivaci pachatele, neexistuje tak právní jistota, že ve všech případech, kde se motivace nenávistí vůči skupině osob objeví, bude také brána do úvahy při rozhodování o vině a trestu. V kontrastu k absenci definice pak ve spolkovém trestním zákoníku figuruje poměrně dost široce pojatý zákaz verbálních projevů motivovaných nenávistí (hate speech). Nástrojem, který může poškozený úspěšně využít k uplatnění svých práv v trestním řízení je vedlejší žaloba (joint action, Nebenklage), která kromě jiného umožňuje odvolat se proti rozhodnutí o trestu. Poškozený, který utrpěl fyzickou nebo psychickou újmu, může svůj nárok za určitých podmínek také uplatnit přímo vůči státu.

23. dubna 2010

Druhý den otevřel Dominique John, člen Opferperspektive, prezentací o činnosti organizací, které pracují s oběťmi násilných činů krajní pravice, a o nedávných změnách politického diskursu v Německu (příloha 4). Budoucnost těchto organizací je nejistá, neboť nová vláda upozorňuje rovněž na násilí spojené s krajní levicí a politická podpora obětem z marginalizovaných skupin by mohla oslabit. I tak zůstal optimistický: „Víme, co děláme, naše výzkumy nabízí hodnotná data akademikům i médiím a to nás posiluje.“

Dominique John se zaměřil na postavení obětí násilí z nenávisti z perspektivy pomáhající organizace. Zabýval se termínem pravicově-extremistického násilí (Rechtsextreme Gewalt) a kontextuálně jej vymezil vzhledem k německé praxi. Zdůraznil nutnost pomáhat obětem během procesu trestního řízení i výhody mobilních poraden pro oběti trestné činnosti z nenávisti, jejichž zaměstnanci mohou poskytovat poradenství podle potřeb klienta, například v jeho bydlišti.

Workshopy

Workshop 1: Monitoring násilí z nenávisti

Panelisté: Tanja Katsbert, Agnieszka Mikulska, Stanislav Daniel

První workshop pátečního dne se věnoval nevládním organizacím monitorujícím zločiny z nenávisti. Panelisté Agnieszka Mikulska a Stanislav Daniel zdůraznili potřebu monitorovat policejní vyšetřování těchto zločinů, mnohdy policie není ani schopná nenávistí motivované násilí rozlišit. Tato otázka dominovala debatě i nadále, spolu s problémem nedostatečných zdrojů neziskových organizací či potřebou sdílet data a výsledky výzkumů.

Monitoring násilí z nenávisti je zásadní zejména tam, kde je tato problematika podceňována orgány státní správy. Neoficiální data nevládních organizací podávají alternativní obraz situace a mohou upozornit na disproporci mezi latentní a oznámenou mírou kriminality. Předpokladem úspěšného sběru dat je zvolení vhodné metodiky, možnost dlouhodoběji tento sběr realizovat (finance a kapacita organizace), získání důvěry v rámci komunit ohrožených násilím z nenávisti, která motivuje jednotlivé osoby, jež zažily nenávistí vyvolaný incident, tuto událost oznámit alespoň nevládní organizaci. V otázce monitoringu jsou nejprogresivnější nevládní organizace v Rusku, Polsku a SRN, v ČR a na Slovensku se ucelený monitoring momentálně neprovádí. Jako problematické se jeví především očekávání na straně klientů, která z pochopitelných důvodů poptává po oznámení incidentu relevantní pomoc. Proto některé nevládní organizace monitoring neprovádějí, neboť jsou si vědomy svých kapacitních limitů. Monitoring a navazující kvalitativní analýza násilí z nenávisti jsou klíčové pro případné legislativní změny, v konkrétním případě ČR pro legislativní změny spojené s posílením ochrany osob napadených z důvodu jejich sexuální orientace/identity nebo zdravotního stavu.

Workshop 2: Poradenství pro oběti násilí z nenávisti

Panelisté: Klára Kalibová, Irena Biháriová, Serhyi Ponomaryov, Markus Pape

Tématem druhého workshopu byla pomoc obětem. Irena Biháriová představila organizaci Ludia proti rasizmu, která na Slovensku organizuje kampaně zesměšňující pravicové extremisty. „Také v českých školách je velká potřeba mediální výchovy, aby studenti byli schopni správně vyhodnocovat informace, které k nim z médií přicházejí. Výzkumy dokazují, že čeští studenti a žáci zastávají netolerantní názory,“ uvedla Klára Laurenčíková z českého ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Diskutující se shodli na tom, že je nutné všeobecně pozvednout status obětí nenávistných zločinů. Oběť se často bojí ohlásit zločin, aby se nesetkala s xenofobní reakcí. „Ruská společnost je velmi nepřátelská a xenofobní, sama bych se coby oběť bála jít na policii,“ prohlásila Marie Manotskova z ruského centra SOVA. Prostřednictvím řízené diskuse byly sdíleny zkušenosti praktiků a praktiček věnující se právnímu, sociálně-právnímu a psychologickému poradenství obětem násilí z nenávisti v České republice, Slovensku, Německu, Rusku a na Ukrajině. Nejúspěšněji je na nevládní úrovni poradenství rozvinuto v SRN, v ČR a na Slovensku momentálně vzniká. Služby, které oběti násilí z nenávisti poptávají, jsou komplexem právního a sociálního poradenství a psychologické podpory. Nevládní organizace jsou při realizaci, resp. zvažování realizace, poradenství nuceny se vypořádat s obdobnými úskalími. Klíčovým faktorem znemožňujícím rozvoj poradenství je financování jednotlivých projektů a nízká míra filantropie v post-komunistické Evropě i Německu. Organizace jsou de facto odkázány na státní, resp. unijní zdroje financování, které ale nejsou v řadě případů využitelné (administrativní náročnost, přeshraniční spolupráce, předfinancování projektů aj.). Dalšími omezeními jsou bezpečnostní limity, omezené lidské zdroje a částečně legislativní situace. Obětem násilí z nenávisti je nutné poskytovat komplex služeb a současně se zaměřovat na zvyšování senzitivity široké veřejnosti a politických aktérů vůči této problematice. V ideálním pojetí nevládní organizace zabývající se násilím z nenávisti obsáhne včasnou prevenci, vzdělávání, monitoring a individuální činnost.

Workshop 3: Prevence násilí z nenávisti

Panelisté: Dana Moree, Maria Grjasnow, Monica Vasile

Třetí workshop byl věnován prevenci. Maria Grjasnow představila Síť pro demokracii a odvahu, která pořádá semináře na německých středních školách. O předsudcích či xenofobii se studenty nediskutují autority, nýbrž stejně mladí školení dobrovolníci. Situaci v Rumunsku přiblížila Monica Vasile, hovořila zejména o problému segregace romských dětí ve školách. V tomto směru pokračovala i diskuse, účastníci rovněž otevřeli téma médií a politiky.

Preventivní projekty mají potenciál snížit počet incidentů motivovaných nenávistí, ze své podstaty by měly směřovat vůči celé společnosti. Klíčové přitom je podpořit takové projekty, které jsou zaměřeny na posílení občanských postojů a hodnot, resp. občanské odvahy a odpovědnosti. Nepodpůrná nebo odmítavá reakce okolí obětí násilí z nenávisti významným způsobem posiluje možnost sekundární viktimizace. Komunitní práce, a zejména práce na vrstevnické úrovni, se v Německu osvědčila jako úspěšný nástroj prevence incidentů z nenávisti. Práce s komunitou je v porovnání s jednorázovými frontálně zaměřenými semináři zdoluhavější, výsledky jsou však trvalejší a účinnější. Napříč celou společností je nutné zvyšovat citlivost vůči jednotlivým, byť verbálním, projevům rasismu a xenofobie.

Konference skončila panelovou diskusí o řadě iniciativ proti násilí z nenávisti. Panelisté s publikem diskutovali o zkušenostech z vládního i nevládního sektoru, otázkách finanční podpory, roli médií i vlády. „Pokud chceme kritizovat, musíme se zapojit,“ připomněla Viktória Mlynářčíková z Open Society Foundation Slovensko nutnost nevládního sektoru podílet se na vytváření politik. Debatující vznesli četnou kritiku nečinnosti státu na jedné straně a planých a zbytečných úsilí občanské společnosti na straně druhé. Nicméně nešlo jen o kritiku. Jan Urban zkonstatoval, že posledních dvacet let přineslo české společnosti výrazný pokrok. „Neměli bychom však polevovat“, pokračoval, „jde o stálý boj – nepohneme-li se my, pohnou se nacisté.“

„Pokud cílem této konference bylo, aby se tu lidé sešli, lépe se poznali, vyměnili si názory a zkušenosti a dohodli se na spolupráci, pak jsem přesvědčen, že konference tento svůj účel splnila,“ konstatoval na závěr Oldřich Černý.

Závěr

Přínosem mezinárodní konference bylo kromě sdílení nových poznatků a dobré praxe nevládních organizací zviditelnění problematiky násilí z nenávisti v zemích střední a východní Evropy. Ukázalo se, že některá témata, problémy a především stav občanské společnosti, zejména neochota široké veřejnosti se rasismem, xenofobií a netolerancí relevantně zabývat, jsou pro země centrální a východní Evropy společná. V tomto směru je možné navázat přeshraniční spolupráci.

Z hlediska pomoci obětem násilí z nenávisti zůstává stěžejní otázkou finanční a kapacitní zajištění poradenských center. Vzhledem k nízké míře filantropie se ukazuje, že nevládní organizace poskytující služby obětem násilí z nenávisti, budou i v budoucnu závislé na státních, resp. unijních finančních dotacích. V situaci, kdy pomoc obětem násilí z nenávisti, resp. prevence tohoto násilí, nebudou státní prioritou, ocitají se nevládní organizace ve složité situaci a jejich klientela – osoby ohrožené a vystavené násilí z nenávisti, bez adekvátní podpory a pomoci.

Mezinárodní konference byla jednou z prvních větších aktivit upozorňujících na stav pomoci obětem násilí z nenávisti v České republice a hlavní úskalí, se kterými se tyto lidé a organizace jim pomáhající potýkají. V ideální budoucnosti by měly podobné odborné konference mapovat pozitivní trendy v realitě a praxi ČR.

Přílohy

Příloha 1: Miroslav Bohdál

Projekt „Zločiny z nenávisti – Zapomenuté oběti“ – Výsledky průzkumu

V následujícím příspěvku se nejprve stručně zaměřím na průběh projektu, design průzkumu a jeho metodologii. V druhé části se zaměřím na shrnutí nejdůležitějších závěrů a nakonec zmíním několik doporučení, která jsme na základě tohoto průzkumu zformulovali.

1. Průběh projektu a metodologie průzkumu

V červnu 2009 byl v Česku zahájen projekt „Zločiny z nenávisti – Zapomenuté oběti“. V rámci něj byl uskutečněn průzkum, jehož cílem bylo zmapovat situaci obětí násilí z nenávisti v Česku a případné pomoci, která je jim poskytována. Průzkum byl realizován pracovní skupinou, složenou z německé organizace Kulturbüro Sachsen e.V. a českých partnerských organizací In IUSTITIA, o.s., Romea, o.s. a Tolerance a občanská společnost, o.s. Iniciován a financován byl německou nadací „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ e.V.

Průzkum probíhal v několika fázích. V první fázi byl uskutečněn kvantitativní emailový výzkum mezi více než 400 organizacemi v Česku, na který navazoval kvalitativní výzkum formou polostrukturovaných, tzv. aktivizačních, rozhovorů s 24 expertkami a experty. Aktivizační složka průzkumu hrála v jeho průběhu velkou roli. Cílem nebylo jen popsat stávající situaci obětí násilí z nenávisti, ale také zmapovat potenciál neziskového sektoru v této oblasti a podpořit již aktivní organizace. V listopadu 2009 se tak v Praze konal dvoudenní interní seminář pro zúčastněné organizace. Tento seminář společně s dnešní mezinárodní konferencí měly za cíl umožnit organizacím a jednotlivcům zúčastněným na průzkumu seznámit se s jeho výsledky a poskytnout platformu pro výměnu zkušeností a idejí.

1.1 Emailový průzkum

Termín

22.–24. 6. 2009 – rozeslání dotazníků

25.6.–14. 7. 2009 – příjem odpovědí

Respondenti

Formou krátkého dotazníku bylo e-mailem osloveno 446 organizací z celé České republiky. Tyto organizace buď samy pracují s potenciálními oběťmi zločinu z nenávisti, nebo se jednalo o svépomocné organizace nejrozličnějších menšin. Kontakty jsme získali buď z vlastních zdrojů, nebo z internetových stránek těchto organizací. 49 emailů se nám vrátilo nedoručeno, 49 emailů bylo zodpovězeno, což činí 12,3 % všech dotázaných.

Vyhodnocení dotazníku

Tento průzkum nemůže být vnímán jako reprezentativní a ani nelze tyto výsledky zobecňovat, jelikož vzorek respondentů byl zkreslený nejrůznějšími vlivy. Přesto nám přinesl zajímavé poznatky, které jsme využili v následném kvalitativním výzkumu. Dotazník byl uveden pracovní definicí pojmu „násilí motivované nenávistí“ a obsahoval 8 stručných otázek.

71 % (35 respondentů) přijde při své práci do kontaktu s oběťmi násilí z nenávisti. Útoky byly namířeny proti těmto skupinám:

- 9 × Romové
- 8 × určité sociální skupiny (např. lidé bez domova, sociálně slabí, alternativní mládež)
- 5 × odlišné rasy nebo národnosti
- 4 × změněný zdravotní stav (např. lidé s HIV)
- 4 × cizinci
- 4 × lidé s odlišnou sexuální orientací
- 4 × domácí násilí (3 × proti ženám, jednou proti starému člověku)

Zmíněny byly všechny potenciální skupiny, které jsme prezentovali v naší definici násilí z nenávisti. Jedinou výjimkou jsou muslimové, kteří nebyli explicitně zmíněni, ale je možné vycházet z toho, že se skrývají pod kolonkou cizinci. Z důvodu silného zkreslení výzkumného vzorku není četnost jednotlivých skupin příliš relevantní. Důležité však je, že se v odpovědích objevují i staří lidé, nemocní AIDS, alternativní mládež, gayové a lesby a další. Ze 35 organizací, které mají kontakt s oběťmi násilí z nenávisti, udalo 13, že tento kontakt probíhá jednou za měsíc či častěji. Pouze jedna organizace tvrdí, že je tento kontakt každodenní.

27 organizací nabízí těmto obětem cílené poradenství, u většiny z nich se jedná o široké spektrum – od telefonických linek až po psychologické či právní poradenství. Ne vždy však jde o poradenství k tématu násilí z nenávisti. Běžní klienti a klientky se obracují na danou organizaci se svým problémem a při tomto kontaktu zmíní i svoji zkušenost s násilím z nenávisti. Nabízené poradenství tak není specificky určeno pouze k tomuto tématu.

Čtyři organizace či jednotlivci tvrdí, že tyto klienty vyhledávají aktivně. Většinou prezentují svoje aktivity skrze síť spřátelených organizací. Tyto čtyři a dvě další organizace mají v úmyslu se tématu i nadále věnovat, či ho intenzifikovat („pokud by se zvýšil počet tohoto typu klientů, reagovali bychom na tuto situaci nabídkou dalších služeb“).

V případě, že nemohou sami pomoci, odkazují respondenti zájemce především na menší místní organizace či spolky, Bílý kruh bezpečí a policii.

Shrnutí

Návratnost tohoto výzkumu odpovídá použité metodě (e-mailový průzkum), kdy se návratnost pohybuje mezi 10–15 procenty. Z našeho pohledu však odpovědělo málo organizací, jejichž odpověď bychom si přáli, nebo které jsme považovali za důležité. Neúměrně mnoho odpovědí jsme naopak dostali od občanských poraden (9 odpovědí) a azylových domů (6 odpovědí). Na druhou stranu máme jen 4 odpovědi od romských organizací a 4 odpovědi od organizací pracujících s cizinci. Asi 5–6 organizací bylo na základě vyhodnoceného dotazníku osloveno s žádostí o aktivizační rozhovor. Zde se jedná o organizace, se kterými jsme původně nepočítali, u kterých se ale ukázalo, že by mohly být přínosem pro náš kvalitativní výzkum. Tím se splnil jeden z hlavních cílů tohoto průzkumu, tedy detailnější zmapování relevantních organizací a jednotlivců.

Tímto průzkumem se také potvrdilo očekávání pracovní skupiny, tedy že v Česku existuje jen málo organizací, které alespoň v náznacích nabízejí poradenství pro oběti násilí z nenávisti.

1.2 Aktivizační rozhovory

V druhé fázi se pracovní skupina rozhodla pro kvalitativní výzkum formou tzv. aktivizačního rozhovoru. Tato metoda má dlouhou tradici v komunitní práci. Na rozdíl od standardních dotazníkových metod jsou otázky u aktivizačního rozhovoru otevřené a mají respondenta motivovat k tomu, aby se sám rozvyprávěl. Otázka tak slouží pouze jako iniciátor a respondent má větší šanci sdělit to, co sám považuje za důležité, nikoliv to, co se od něj chce tazatel dozvědět. Jádro aktivizačního rozhovoru tkví ve zkoumání osobních postojů, názorů, zájmů a kapacit respondenta. Cílem tak není pouze upozornit na existující problémy,

ale generovat i možná řešení a především ochotu respondenta se na těchto řešeních podílet. Pokud jsou zajištěny určité rámcové podmínky, pak může aktivizační rozhovor významně přispět k rozvoji demokratických způsobů řešení metodou „bottom-up“.

Ve výsledku byly zrealizovány rozhovory s 24 respondenty. Jelikož někteří z nich nesouhlasili se zveřejněním svého jména a v několika případech ani se zveřejněním jména organizace, kterou zastupovali, rozhodli jsme se pro úplnou anonymizaci rozhovorů. Všechny rozhovory byly nahrávány a pro potřeby vyhodnocení přepsány. Nejedná se však vždy o doslovný přepis, proto jsou některé použité citáty jen shrnutím toho, co daná osoba řekla. U významných citátů se jedná o doslovnou citaci.

Časové období

srpen až říjen 2009

Tazatelé

Miroslav Bohdálék (Kulturbüro Sachsen e.V.), Markéta Kovaříková

2. Vyhodnocení aktivizačních rozhovorů

Struktura výsledků

1. Definice a význam násilí z nenávisti
2. Monitoring násilí z nenávisti
3. Poradenství pro oběti násilí z nenávisti
4. Metodologie poradenství
5. Oběti násilí z nenávisti
6. Prevence
7. Role policie
8. Společnost a veřejné mínění
9. Strukturální problémy a řešení

Tato struktura výsledků přibližuje nejdůležitější témata, která jsme při zpracování rozhovorů identifikovali. V následující části se prostřednictvím citátů z rozhovorů pokusím nastínit některé zajímavé aspekty průzkumu. Tyto citáty nemají tudíž za cíl postihnout všechna témata dané kapitoly.

Definice násilí z nenávisti

„My jsme tady z hlediska policejního nebo rasově motivovaného násilí pro všechny. Měli jsme tady i případ jednoho zástupce pravicové scény, kterého policie napadla zbytečně, a pomohli jsme mu poctivě sepsat stížnost. Je důležité vědět, že pro nás je to otázka principu. Že právo musí platit pro každého, jinak nejsme právní stát.“ (ROZ6, 144–147)

Nechci se v této části zabývat přesnou definicí, to ještě uslyšíme. Sami víte, že probíhá diskuse nad tím, jestli je správné používat termín násilí z nenávisti, nebo zločiny z nenávisti, nebo pravicově extremistické násilí, jak to bývá používáno v Německu. V tento moment mě zajímá, jaké má používání určité definice důsledky.

Z mého pohledu je důležité, s jakým cílem tu definici formuluji. Mým cílem je podpora obětí tohoto násilí. Jeden z aspektů, který se v definici víceméně neobjevuje, je asymetričnost tohoto typu násilí. Oběť je z důvodu své příslušnosti k dané skupině oproti pachateli znevýhodněna. Romové, drogově závislí, cizinci, bezdomovci a další skupiny jsou před policií, veřejností, zákonem v horším postavení. I proto by měla být podpora těmto obětem straníci. A také proto za sebe říkám, že z tohoto důvodu není pro mě neonacista či pravicový extremistka obětí tohoto typu násilí. Právní stát a jeho vymoženosti mu jsou plně k dispozici, ale moje podpora nikoliv.

V důsledku by to totiž mohlo vést k tomu, že se v jedné poradně budou scházet oběti a pachatelé, čímž by zásadně byla ohrožena důvěryhodnost této organizace.

Poradenství pro oběti násilí z nenávisti

„Je vidět, že pro tu dlouhodobější práci, že tam by měl být nějaký člověk, co je bude motivovat. To umí ten, kdo s nimi spolupracuje dlouhodobě na místní úrovni. ... Takže tohle je třeba trochu pospojovat a nebude to lehké. Když třeba mlátí někde někoho a není tam nikdo, kdo by tam byl stálý, žil s nimi, nejen dojížděl. Prostě aby ho znali a bydlel tam s nimi. Takže tohle chce navázat jediné na ty místní organizace.“ (ROZ6, 71–78)

Tento citát jednoznačně dává najevo nutnost vytvoření široké sítě spolupracujících organizací. Bez této spolupráce nemá žádná centrální organizace možnost dosáhnout úspěchu, i když bude mít profesionální a vyškolené poradce. Lokální iniciativy mohou být prvním kontaktním místem, reprezentují toto téma, zprostředkovávají klienty a mohou poskytovat i základní poradenství. Na druhou stranu není reálné, že bychom vyškolili stovky profesionálních poradců a poradkyň. Současným problémem je to, že lokální poradny a sdružení, zabývající se skupinami ohroženými násilím z nenávisti, si sice jsou vědomy tohoto problému, ale mají jen nejasnou představu, co poradenství znamená a jaká by mohla v tomto procesu být jejich role.

Oběti násilí z nenávisti

„Tak určitě Romové, alternativní mládež, ti, co se nějak liší. Bezdomovci, cizinci – hlavně ti co se liší barvou pleti, protože si je pletou s Romama.“ (ROZ14, 149–150)

V Česku je široké spektrum obětí násilí z nenávisti. Předcházející citát zdůrazňuje dva aspekty. Především to, že nejohroženější skupinou jsou v Česku Romové. Pro ně je násilí z nenávisti často každodenní zkušeností, která značně ovlivňuje kvalitu jejich života. Druhým aspektem je to, že oběti se stávají ti, kdo se tzv. odlišují od normy. Ať už barvou pleti, sexuální orientací, nebo svým oblečením a chováním. Oběť tak nemusí být napadena jen z rasistických důvodů, útoky jsou časté i vůči lidem bez domova či tzv. alternativní mládeži.

Prevence

„Jasně u těch kampaní není jasný ten jejich dopad a ta cílová skupina. Já říkám, že největší problém jsou rasistický maminy. Ty dělají ve státní správě, ty zavírají romský děti do ústavů, ty je rozřazují jako učitelky do těch zvláštních škol... A nejsou to ani mamky těch skinheadů, a těch je plno. Takže na ty kdyby se měl někdo zaměřit, tak vyvraždí půlku populace...“ (ROZ6, 240–243)

Prevenčí zde nejsou míněny jen mediální kampaně, i když i ty jsou podle některých respondentů velmi důležité. Tento citát však ukazuje nutnost rozšířit preventivní projekty a vzdělávání nejen do škol a pro mladé lidi, ale pro další profese, jakou jsou například policisté, úředníci, pedagogové, sociální pracovníci atd. Ti mají bezprostřední vliv na to, jak funguje naše společnost a soužití. Násilím z nenávisti není pouze brutální napadení na ulici, ale široké spektrum urážek, ponižování a „ústrků“, jak se to objevilo v několika rozhovorech. Pokud jsou v těchto rozhodujících profesích lidé, kteří se stávají sami „pachatelé“, nebo se alespoň nepostaví na stranu oběti, pak i to nejprofesionálnější poradenství nic nezmuže.

Role policie

„To, co nedokážu pochopit, je, proč je kontrolují v noci v nějakém přístřeší třeba po dvou hodinách, aby se nevyspali, aby z toho místa vypadli. ... Do toho ti lidi nejdou, protože jsou si i vědomi, že porušují vyhlášku zákaz stanování. Takže těžko by nahlašovali, že je na ně ten strážník vulgární, polívá je vodou, proříznul jim stan a podobně. ... Vypovídací hodnota tady těch lidí je taky hodně malá, mají často i něco upito, takže ani neví, kde se to odehrálo.“ (ROZ10, 131–136)

Tento citát vyzdvihuje negativní roli jedné z těch profesních skupin, která by měla stát jednoznačně na straně oběti. V mnoha případech, které byly respondenty zmíněny, tomu tak není. Popisován je tímto citátem jeden konkrétní případ násilí z nenávisti, kde pachatelem byli městští policisté. Ačkoliv nejsou tyto případy ojedinělé, největším problémem, který respondenti zmiňovali, byla spíše neochota a nezáměr konkrétních policistů zabývat se případy násilí z nenávisti a také neschopnost empatie a citlivé komunikace s oběťmi. To vede u mnoha lidí k nedůvěře v policii, velké množství případů tak není vůbec nahlášeno.

3. Doporučení

Na základě vyhodnocení obou výzkumů a diskusí na interním semináři a v rámci pracovní skupiny jsme zformulovali sadu doporučení, která by z našeho pohledu mohla zlepšit situaci obětí násilí z nenávisti

v Česku. Jedná se z velké části o obecná doporučení, která mohou a měla by být v následujících krocích konkretizována a uváděna do praxe. Tato fáze však již není součástí našeho projektu.

1. Obohatit veřejnou diskusi o pohled obětí násilí z nenávisti
2. Odstoupit od optiky pravicového extremismu
3. Zahájit nezávislý monitoring
4. Prezentovat specifčnost poradenství obětem násilí z nenávisti
5. Vytvořit síť spolupracujících organizací
6. Využít existující kontakty a potenciál ke školení a stáže pro poradny
7. Nezbytnost dalšího vzdělávání odborných pracovníků (policie, sociální pracovníci, média)
8. Zahájit výměnu zkušeností mezi akademickou a neziskovou sférou
9. Narušit zažitě resortní dělení na straně státních orgánů – podpora obětem násilí z nenávisti jako průřezový problém
10. Přejít od jednorázovosti k novým konceptům prevence pro širokou veřejnost
11. Využít a ocenit odborný potenciál neziskových organizací

Tato doporučení se dají shrnout do čtyř hlavních témat.

Veřejná diskuse

V Česku chybí veřejná diskuse na toto téma. Případy, které se objevují v médiích, jsou popisovány především z pohledu pachatele, tedy optikou pravicového extremismu. Pouze ve výjimečných případech, jako je např. žhářský útok ve Vítkově, se dostane více prostoru obětem. Tyto případy však také neumožňují reflexi každodenního rasismu, který je zakořeněn v široké veřejnosti a není doménou jen úzké skupiny pravicových extremistů. Do veřejné diskuse se tak musí dostat pohled lidí, kteří se stávají oběťmi násilí z nenávisti a kteří ji obohatí o své zkušenosti. Jen tak je možno dosáhnout změn.

Poradenství obětem násilí z nenávisti

V Česku existuje velký potenciál a široké spektrum organizací, které pracují se skupinami ohroženými násilím z nenávisti. Tento potenciál musí být využit na vytvoření sítě spolupracujících organizací, které by si měly uvědomit různé aspekty poradenství (psychologické, sociální, právní). Ne všichni jsou schopni poskytovat profesionální právní poradenství, ale již dnes existuje mnoho organizací, které by byli schopni poskytnout psychosociální poradenství. Nejsou si však toho vědomy, nebo to nevnímají jako nutnost.

Monitoring násilí z nenávisti

Chybějící monitoring násilí z nenávisti je vnímán jako velký nedostatek. Kritika je směřována jak na státní orgány – za nedostatečný oficiální monitoring, ale i do vlastních řad. Hlavní příčinou neexistence nezávislého monitoringu je nedostatek kapacit, jak finančních, tak i personálních. Různé organizace sbírají určitá data ve svém oboru, ta ale nejsou shromažďována centrálně, protože chybí někdo, kdo by byl ochoten věnovat jejich centralizaci čas a energii. Na druhou stranu však tyto jednotlivé organizace oprávněně očekávají, že jejich data a energie vložená do jejich sběru budou finančně ohodnoceny. Na to však nikdo nemá dostatečné zdroje. Zkušenosti např. z Německa ukazují, že kvalitní nezávislý monitoring motivoval státní orgány k profesionalizaci vlastní metodologie sběru dat. Toto by mělo být jednou z priorit i v Česku. Přesnější data pomohou i k nastartování veřejné debaty o problematice násilí z nenávisti.

Další vzdělávání

Na jedné straně se jedná o nutnost profesionalizace a dalšího vzdělávání na straně poraden, jak to bylo naznačeno již ve druhém bodě. Na druhou stranu se jedná o další vzdělávání souvisejících profesí – policistů, úředníků, sociálních pracovníků, ale i psychologů a právníků. S tím souvisí i nutnost spolupráce akademické a neziskové sféry. Téma násilí z nenávisti by se mohlo a mělo stát i součástí terciárního vzdělávání těchto profesí, např. i v podobě stáží v neziskových organizacích (poradnách), které jsou přínosem jak pro daného studenta, tak pro neziskovou organizaci, která tak pro svoji práci získá teoretický impuls. Univerzity mohou naopak konkrétní projekty odborně doprovázet a těžit ze získaných dat.

Příloha 2: Klára Kalibová

„Co je trestný čin z nenávisti v jedné zemi, je v jiné zemi chuligánství. V OBSE máme 55 členských států a mnoho různých názorů na to, co je trestný čin z nenávisti.“ (Velvyslanec Christian Strohal, ředitel ODIHR)

Násilí z nenávisti v kontextu

Abychom se mohli v následujících dvou dnech úspěšně vztahovat k problematice násilí z nenávisti, považuji za vhodné tento termín kontextuálně vymezit vědoma si současných terminologických obtíží plynoucích z:

- neexistence všeobecně uznávané a použitelné definice;
- neexistence homogenního publika, kterému je termín určen, resp. neexistence homogenní skupiny odborníků/odbornic, kteří termín násilí z nenávisti užívají;
- relativní absence vědy a výzkumu v dané oblasti, a to minimálně v ČR, resp. střední Evropě;
- socio-kulturních a geo-politických rozdílů mezi jednotlivými zeměmi.

Vzhledem k heterogenitě dnešního publika – profesionálové a profesionálky z nevládních organizací, státní správy a policie – se nebudu k termínu vztahovat čistě v intencích práva, ale pokusím se učinit několik vstupních poznámek, na které umožním svým kolegům a kolegyním v jednotlivých workshopech navázat a zevrubně se problematice věnovat.

1. Zločiny z nenávisti vs. násilí z nenávisti

Předně bych tuto konferenci ráda vymezila jako konferenci zabývající se násilím z nenávisti, nikoli pouze trestnou činností z nenávisti. Získáme tak větší manévrovací prostor, nebudeme nuceni vztahovat se k platné legislativě konkrétního státu, budeme moci diskutovat o hlubších souvislostech a možnostech efektivní prevence násilí z nenávisti.

V různých variantách jsou zločiny z nenávisti v zásadě definovány jako „... trestné činy, u nichž existují důkazy o spáchání pod vlivem předsudků založených na rase, náboženství, sexuální orientaci nebo etnické příslušnosti; v příslušných případech zahrnující trestné činy vražda, úmyslné zabití, znásilnění, těžké napadení, prosté napadení, zastrašování, žhářství a zničení či poškození majetku nebo vandalismus...“ (zákon USA o statistice trestné činnosti z nenávisti)

„Každý trestný čin, včetně trestných činů proti osobám nebo majetku, u něž byly oběť, objekt nebo cíl trestného činu vybrány kvůli spojení, vztahu, napojení, podpoře nebo členství ve skupině, ať jsou skutečné, nebo vnímané. Skupina může být založena na skutečné nebo vnímané rase, národním nebo etnickém původu, jazyce, barvě pleti, náboženství, pohlaví, věku, duševním nebo tělesným postižení či sexuální orientaci svých příslušníků nebo jiném podobném faktoru.“ (OBSE/ODIRH)

Z definice je tedy patrné, že orgány činné v trestním řízení, státní orgány a mezinárodní organizace se soustředí typově pouze na taková jednání, která nabývají intenzity trestného činu. Toto pojetí je na jednu stranu pochopitelné, protože stát se primárně soustředí na ochranu svých obyvatel před nejhroživějšími případy násilí z nenávisti, na druhou stranu je poměrně dost úzké a pro účely odborné diskuse, která bude v následujících dvou dnech probíhat, zbytečně zužující.

Velmi záhy totiž debatující dospějí k regionálním normám trestního práva; popíší, zda tyto normy obsahují ustanovení zvýšené trestajícího jednání motivované nenávistí; zda procesně existuje možnost oběti/poškozeného své oprávněné nároky v trestním řízení uplatnit; či pokud bude debata vedena dále, zda existují jisté možnosti aplikace v rámci civilního procesu.

Za násilí z nenávisti pak můžeme považovat širokou škálu incidentů sahajících od neverbálních, přes verbální až po násilné. Tím, že označíme za násilí z nenávisti víceméně neohraničenou řadu potenciálně konfliktních událostí, přitom neříkáme, že je všechny nutné kriminalizovat. Zbavujeme se však vnucené profesionální slepoty, která nám stanovuje, že se problematikou nenávistí motivovaných trestných činů máme zabývat až od nějakého konkrétního okamžiku definovaného právem, intenzitou útoku a charakteristickými znaky obětí.

Vztahujeme-li se k násilí z nenávisti, umožňuje nám to prozkoumat a vymezit se k problému jako celku, tudíž neizolovaně zkoumat, zda jsou tu i jiné nástroje než právní využitelné pro pro-aktivní přístup k násilí postavenému na předsudcích jednotlivců vůči celým skupinám lidí.

Konkrétně nám termín násilí z nenávisti umožňuje zabývat se a vypořádávat se s takovými aspekty násilí z nenávisti jako jsou otázky:

- ochrany jiných než platným právem vymezených skupin osob;
- poskytování jiné než právní pomoci obětem násilí z nenávisti;
- prevence násilí z nenávisti;
- role občanské společnosti a nevládních organizací ve vztahu k násilí z nenávisti;
- odpovědnosti politické reprezentace a úředníků státní moci ve vztahu k násilí z nenávisti;
- obecné atmosféry ve společnosti a společenské poptávky jako predeterminantům individuálních incidentů z nenávisti.

2. Násilí z nenávisti vs. extremistické násilí – deextremizace

Následující část se týká situace v ČR. Je však možné, že shodné postřehy v různých variantách bude v následujících diskusích možné nalézt i v jiných zemích střední a východní Evropy.

Pro konflikty, jejichž podstatou je motivace nenávisti vůči reprezentantům konkrétní skupiny lidí, se v odborné diskusi na našem území zprvu užíval termín rasové či interetnické násilí. Tato terminologie, byť v určitých stádiích vývoje pochopitelná, problematiku nemístně zužuje. Při jejím užití tak stranou pozornosti odborníků/odbornic zůstávají skupiny lidí ohrožené jiným než rasovým nebo interetnickým násilím. Typicky skupiny subkulturní mládeže, které na základě dostupných informací považujeme za druhou nejzranitelnější skupinu ohroženou násilím z nenávisti.

V ČR se také hojně, patrně pod vlivem německé terminologie a nauky, užívá termín extremistické násilí, a to zejména v materiálech a strategiích ministerstva vnitra, resp. bezpečnostních složek. Pojem opětovně odvádí pozornost od podstaty násilí z nenávisti v tom smyslu, že evokuje závěr, že se jedná o násilí, které:

- buď je páčáno výlučně, či zejména, extremisty;
- nebo je nějakým způsobem extrémní, čili nepočetné, nečasté.

K prvnímu závěru je možné učinit tu poznámku, že násilí z nenávisti je extremisty, či chceme-li, organizovanými příznivci některé z nenávistných skupin (hate groups), ať definovaných přichylností ke krajní pravici či levici, páčáno v rozsahu 10–15 procent. Data vyplývají ze zahraničních výzkumů, z praxe však nutno poznamenat, že se blíží i skutečnosti v ČR. (Případně je možné obrátit se na jediný výzkum učiněný v ČR vztahující se ovšem výlučně k interetnickému násilí, který rozpoznal příznivce krajní pravice jako pachatele tohoto násilí v 19 % případů.)

Pokud bychom chtěli hledat odůvodnění pro druhý závěr, že se tedy jedná o násilí nějakým způsobem nepočetné a nečasté, muselo by ve smyslu oficiálních statistik obdobným způsobem charakterizován i trestný čin znásilnění, které obdobně jako trestné činy s extremistickým podtextem oficiálně vykazuje velmi nízkou četnost.

„Extremizace“ násilí z nenávisti čili zavádění duality extremismus – násilí z nenávisti v sobě obsahuje další úskalí spočívající ve skutečnosti, že pokud jakékoli jednání označíme za extrémní, automaticky jej odsouváme mimo centrum celospolečenského zájmu. Současně onálepkování problému jako problému páchaného téměř výlučně extremisty slouží jako ospravedlnění společnosti jako celku v souladu s přesvědčením, že „násilí s takovouto pohnutkou přece nemůže páchat normální člověk; je to výjimka.“

3. Problematika násilí z nenávisti a její „právo na existenci“ ve vědě a praxi

Ráda bych představila základní výtky, které jsou odborné veřejnosti zabývající se výzkumem, pomocí nebo prevencí v oblasti násilí z nenávisti (hate violence) opakovaně předkládány a které v některých případech znesnadňují relevantní diskusi.

3.1 Násilí z nenávisti/trestná činnost z nenávisti je stejné jako jiné násilí. Není důvod „zvýhodňovat“ menšiny. Přístupujeme ke všem stejně.

Násilí z nenávisti je prokazatelně specifické tím, že kumulativně směřuje hned vůči několika hodnotám, které demokratická společnost uznává za hodné ochrany. Z této specifčnosti pak dovozujeme v první řadě legislativní ochranu a důslednou implementaci legislativy v praxi, v druhé řadě pak nutnost specifického přístupu pomáhajících profesí k osobám ohroženým nebo vystaveným násilí z nenávisti.

Jeden útok z nenávisti směřuje hned vůči čtyřem hodnotám:

- individuálnímu zájmu konkrétního člověka, jehož život, bezpečí či důstojnost ohrožuje či narušuje;
- komunitě, kterou konkrétní člověk reprezentuje v očích útočníka/celé společnosti;
- jiným komunitám, které jsou potenciálně ohrožené ze stejných důvodů (romové-vietnamci, židé-muslimové);
- poklidnému soužití celé společnosti.

Ve sféře konkrétního napadeného se pak specifčnost násilí z nenávisti, resp. specifčnost viktimizace, odvozuje od skutečnosti, že motivem útoku je osobnostní charakteristika, kterou není možné změnit, případně není spravedlivé tuto změnu požadovat. Konkrétněji řečeno, aby se jí napadený vyvaroval, musí přestat být sám sebou, změnit barvu pleti, etnicitu, sexuální orientaci, zdravotní stav, případně musí svůj životní rytmus orientovat tak, aby případnému napadení předcházel. Některé výzkumy pak pro konkrétní oběti násilí z nenávisti uvádějí i zvýšenou brutalitu provedení trestného činu, zahrnující opakované útoky, mučení, zmrzačení či zohavení poškozeného.

Ve sféře ohrožených komunit, ať primárně, čili té komunity, kterou oběť reprezentuje v očích útočníka, nebo sekundárně, tedy těch komunit, které s obětí sdílejí společný nadřazený znak (národnost, etnicitu, náboženství), se specifčnost násilí z nenávisti odráží tak, že rezonuje neschopnost společnosti tyto komunity ochránit. Pokud se představitel menšiny stane obětí obecné kriminality, kupříkladu krádeže, komunita na tuto okolnost nemá potřebu reagovat. V případě násilí z nenávisti je situace jiná. Podobný incident totiž může záhy potkat kohokoli z ohrožené komunity. Stupňuje se nejistota a napětí, narůstá pocit ohrožení. Výsledky mohou být různé.

Pro oblast poklidného soužití celé společnosti je pak specifčnost násilí z nenávisti dána zvýšeným potenciálem eskalace meziskupinového násilí (verbálního, fyzického) a potenciálem odvetných útoků. Na rozdíl od běžné kriminality, která zpravidla nebývá následována do vlastních rukou vzatou odplatou, incidenty z nenávisti mohou motivovat samotné oběti, spíše však osoby z potenciálně ohrožené skupiny k recipročním útokům.

Z výše uvedeného je patrné, že tematizování problematiky násilí z nenávisti a přijímání specifické legislativy o trestných činech z nenávisti odráží zájmy celé společnosti na poklidném soužití. Trestné právní normy pak nejsou postaveny tak, že by zvýhodňovali některou konkrétní skupinu/minoritu, ale aby výměrou trestu obsáhly celospolečenskou nebezpečnost jednání spočívajícího v útoku na jiného pro jeho osobnostní charakteristiku.

3.2 Problematika násilí z nenávisti a přijetí legislativy týkající se zločinů z nenávisti je výsledkem činnosti/nátlaku advokačních skupin hájících práva minorit. Nekoresponduje se zájmy celé společnosti, zvýhodňuje menšiny.

Poměrně populární argument odpůrců problematiky násilí z nenávisti, resp. hate crime legislativy, se opírá o politicko-historické souvislosti. Termín násilí z nenávisti/zločin z nenávisti (hate violence/hate crime) se začíná používat zhruba od poloviny sedmdesátých, resp. počátku osmdesátých let v USA a o desetiletí později v Evropě.

Z jistého pohledu je možné jej považovat za důsledek zvýšené aktivity vědců/vědkyň a lidskoprávních aktivistů/aktivistek. Pouze však do té míry, že si jako první začali všimnout specifického problému násilí z nenávisti. Poznatky získávali skrze svou klientelu, případně komunity, ve kterých se přirozeně a pravidelně pohybovali. Poznatky zviditelňovali a zveřejňovali, usilovali o zlepšení disproportionálně nastavené reality pro skupiny ohrožené násilím z nenávisti. Rozeznání a pochopení problému pak logicky našlo odraz i v úsilí o změnu legislativy a změnu aplikační praxe, zejména v oblasti vyšetřování konkrétních incidentů násilí z nenávisti.

Ústředním argumentem pro přijetí hate crime legislativy se pak stala:

- specifická a symbolika násilí z nenávisti (popsaná výše);
- disproporce mezi tím, že přirozeně právní principy a ústavně zakotvená práva, zejména nárok na zachování rovnosti a důstojnosti, nejsou jednoznačně provedena zákony. Tedy konkrétněji, že ústavní normy zaručují práva a svobody všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení aj., v praxi jsou ale bezzubá, neboť jim chybí zákonná, resp. trestně-právní úprava.

Obecně vzato legislativní změna je možná pouze za dosažení celospolečenského konsenzu. Z tohoto hlediska pak v zásadě není možné, aby početně slabší minorita sama o sobě prosadila přijetí určitého zákonného opatření. Může jej ovlivnit, nikoli však samostatně prosadit. Hlavním motivem a důvodem přijímání hate crime legislativy je tak poznání, že ochrana celé společnosti před jednáním, které přímo napadá základní ústavní principy, začíná právě ochranou jednotlivců, kteří jsou momentálně nejvíce ohroženi.

4. Sběr dat

Státní správa, orgány činné v trestním řízení, mezinárodní organizace (OBSE, FRA), akademická sféra i nevládní organizace akcentují nutnost sběru dat ohledně četnosti incidentů z nenávisti.

Jakkoli je sběr dat zajímavý a může být východiskem pro následné závěry a opatření, v některých případech se může jevit jako samoúčelný. Jako hlavní argumenty pro oficiální sběr dat budiž uvedeny:

- poznání stavu násilí z nenávisti;
- poznání trendů násilí z nenávisti;
- srovnání napříč jednotlivými státy;
- východiska pro konkrétní doporučení a opatření.

Krátké poznámky ke konkrétním bodům:

Poznání stavu a trendů

Ze samotného sběru dat není možné stav a trendy v oblasti násilí z nenávisti poznat. Pro tento druh kriminality je typická extrémně vysoká latence kriminality, resp. incidentů z nenávisti, uváděná až v rozsahu 90 %. Příčinami vysoké latence trestné činnosti z nenávisti jsou kombinace nedůvěry v policii a justici, obavy z následného, zejména trestního řízení, obavy z pomsty pachatele, obavy z odsouzení komunitou a další aspekty konkrétní pro jednotlivé skupiny vulnérabilní násilím z nenávisti (obavy z nuceného coming outu, skutečnost, že oběť je neregulární migrant, jazyková bariéra apod.).

Srovnání napříč jednotlivými státy

Jedná se o argument toho, že mezinárodní, resp. evropské regionální organizace mohou vahou svojí existence ovlivňovat praxi členských států, ať se jedná o Radu Evropy nebo Evropskou unii. Předně je nutné poznamenat, že srovnávání situace v desítkách různých států je značně problematické vzhledem k odlišné terminologii a právnímu uchopení problematiky trestné činnosti z nenávisti. Současně je nutné upozornit na to, že právě státy, které vykazují velmi dobrý data-sběrný systém, tedy umí incidenty z nenávisti vyhledat, identifikovat a správně, rozuměj ve smyslu hate crime legislativy, zařadit, se pravidelně umísťují na předních příčkách pomyslné hitparády států s nejvyšší kriminalitou motivovanou nenávistí.

Statistická data sama o sobě potom nevypovídají o realitě konkrétního státu, regionu nebo celé Evropy téměř nic. Bez kvalitativně uchopených analýz, které budou odrážet sociokulturní a socio-demografické odlišnosti a z nich vyplývající odlišnosti v problematice násilí z nenávisti, zůstává plošný sběr dat bezzubý a nevyužitelný pro potřeby konkrétních změn v daných oblastech.

Zde bych ráda učinila krátkou poznámku o tom, proč nevládní organizace obecně sbírají data odrážející stav násilí z nenávisti v dané oblasti. Pomineme-li data požadovaná donátory, tedy ta data, která reprezentují a kvantifikují činnost organizace za určité období ve prospěch konkrétní předem definované cílové skupiny, je hlavním argumentem pro sběr alternativních dat polemika s oficiálními statistikami a z ní vyvozané požadavky na změnu praxe, podporu financování, zaměření pozornosti a přijmutí opatření.

5. Násilí z nenávisti jako komplexní problém

Výzkum i dnešní konference nese jednotící titul – Zapomenuté oběti. Titul jsme vybrali úmyslně, chtěli jsme jím naznačit jeden z charakteristických rysů stavu poznání a pomáhání obětem násilí z nenávisti – jejich zdánlivou neexistenci.

Osobně chápu problematiku násilí z nenávisti jako problematiku komplexní, tedy neizolovanou ryze na právní, psychologické či sociální aspekty. Problematiku, ve které hrají srovnatelnou a komplementární roli 4 oblasti:

- poznání – čili monitoring a analýza;
- podpora a pomoc čili asistence obětem;
- prevence;
- advokační činnost ve prospěch ohrožených skupin, zlepšování legislativního prostředí, systémové zlepšování implementační praxe.

Pokud nebude dosaženo těchto 4 faktorů současně, nebo pokud si aspoň nebudeme vědomi jejich provázanosti, změna v oblasti násilí z nenávisti může jen stěží nastat.

Příloha 3: František Valeš

Trestné činy z nenávisti / násilí z nenávisti v České republice: Definice, případy, pohled na věc ze strany oběti

1. Úvod – definice trestného činu z nenávisti/násilí z nenávisti

V české odborné terminologii se dosud neustálil termín, odpovídající anglickému hate crime/hate violence, pracovní tento fenomén označuji jako násilí z nenávisti, přičemž preferuji termín násilí před trestným činem (viz dále).

Definičními znaky násilí z nenávisti, které jsou důvodem zvýšené pozornosti, kterou je nutné tomuto jevu věnovat, jsou:

- jediným nebo hlavním (převažujícím) motivem či důvodem útoku na oběť je její příslušnost ke skupině osob, přičemž
- skupina osob je jakákoliv skupina lidí, kterou lze vymezit na základě společných charakteristických znaků, a to skutečných nebo domnělých.

Pachatel na oběť útočí právě z toho důvodu, že je příslušníkem určité skupiny osob, bez ohledu na jednání oběti. Pro pachatele je významná právě ta skutečnost, že prostřednictvím oběti zaútočí na celou tuto skupinu, vůči které pachatel pociťuje zášť, a to na základě xenofobních či stereotypních přístupů. Objektem útoku se stává celá skupina osob, nikoliv jen konkrétní jednotlivec, na něhož je reálně útočeno. Příslušnost oběti ke skupině osob přitom může být skutečná či domnělá, kdy se pachatel mylně domnívá, že oběť patří k nenáviděné skupině (např. na základě stylu oblečení oběti dovozuje, že se jedná o antifašistu či anarchistu). Za příslušnost ke skupině osob se dále považuje specifický úzký vztah oběti k takové skupině, zejména ve formě sounáležitosti, náklonnosti či podpory (např. působení oběti v nevládní organizaci zabývající se poskytováním pomoci etnickým menšinám).

Skupinová příslušnost je vymezena velmi široce, nejvýznamnějšími znaky, jimiž je charakterizována, jsou:

- barva pleti, národnost, etnický původ;
- víra, náboženství, stav bez vyznání;
- politická příslušnost nebo přesvědčení;
- pohlaví, sexuální identita nebo orientace;
- věk, zdravotní stav;
- původ, majetek, sociální skupina, typicky subkultura (zejména se jedná o bezdomovectví, narkomani, prostituci).

V rámci skupinové příslušnosti je třeba zvláště zdůraznit tzv. alternativní mládež jako pracovní termín pro osoby odlišující se životním stylem, ale též alternativním způsobem oblékání apod. Jedná se o skupinu, u níž lze předpokládat relevantní ohrožení tímto typem násilí, a to bez ohledu na skutečnost, zda je alternativní styl „pouze“ výrazem image, nebo výrazem jistého politického přesvědčení (kupř. anti-fašismu, anarchismu), u pachatele lze předpokládat možnost útoku jak z důvodu politického (či domněle politického), tak z důvodu apolitického, směřujícího např. proti „zhýralému/amorálnímu“ způsobu života, který je dovozován z image oběti.

Doprovodným definičním znakem násilí z nenávisti je forma útoku, když ten směřuje vůči osobě, jejímu majetku nebo jiné hodnotě, a je proveden jakýmkoliv způsobem či v jakékoliv intenzitě. Může se tak jednat o násilí ve formě:

- vražda, usmrcení;
- psychické a fyzické násilí;
- šikana, včetně kyberšikany;
- zastrašování, vyhrožování, vydírání;
- verbální – podpora a propagace nenávistných hnutí, včetně popírání genocidy, hanobení, podněcování k nenávisti, verbální obtěžování;
- poškozování majetku;
- neverbální – např. symboly, grafity, gesta, posunky.

Definičně vzato se tedy může jednat o násilí v jakékoliv intenzitě, v konkrétních případech je však k aplikaci této definice nutno přistupovat na základě principu proporcionality, tedy u méně závažných či méně intenzivních forem je nelze posuzovat odděleně od kontextu, resp. samostatně kriminalizovat jakoukoliv formu nenávistného jednání. V praxi se většinou jednotlivé formy projevují v kombinaci, resp. formy málo intenzivní jsou doprovodem forem vyšší závažnosti či nebezpečnosti.

1.1 Perspektiva oběti jako definiční znak násilí z nenávisti

Zvláštní význam má v případě násilí z nenávisti postavení obětí takového jednání, když to se odvozuje právě od skutečnosti, že základním motivem útoku je zejména nebo jenom jejich příslušnost k určité skupině osob. Oběť se stává obětí násilí z nenávisti na základě nezměnitelné osobní charakteristiky (a to nezměnitelné buď zcela, pokud ji nabyla narozením, nebo změnitelné pouze za těžkých okolností, a to takových, které v souvislosti s ohrožením násilím z nenávisti nelze spravedlivě požadovat, jako např. životní styl či politické přesvědčení). Osobou ohroženou tímto typem násilí je tak kterýkoliv příslušník „rizikové“ skupiny osob, přičemž nemůže prakticky učinit žádné opatření, jak útoku předejít. Je vybrána náhodně, prakticky se nemůže chránit, útok je často zcela nečekaný.

Motiv útoku se též odráží v efektu, který je sledován pachatelem, hovoří se o tzv. dvojím (případně trojím) efektu útoku:

- jednotlivec: objektem útoku je jednatel, tedy konkrétní osoba poškozená násilím;
- skupina osob nebo komunita: pachatel ovšem na jednotlivce neútočí kvůli jeho individualitě nebo jednání, útok je naopak adresován celé skupině, konkrétní oběť je fakticky pouze nástrojem vyhrožování či zastrašování celé skupiny osob, jejímž příslušníkem je oběť;
- společnost: útok zároveň zasahuje základní principy, na nichž je založena demokratická společnost či stát, zejména princip ochrany lidských práv a princip zákazu diskriminace.

Za těchto okolností je oběť v pasivním postavení, přičemž toto vnímání, resp. pocit z toho, že útok na ni byl pouze prostředkem útoku na širší hodnoty, pak jednak ztěžuje možnost oběti s útokem se vyrovnat, resp. jednání pachatele je pro ni těžko pochopitelné, jednak zvyšuje nebezpečnost či škodlivost takového jednání. Typickým doprovodným jevem násilí z nenávisti je v tomto kontextu morální újma na straně oběti, která je spojena s pocitem „zbytečnosti“ až absurdnosti jednání pachatele a rovněž nevyzpytatelnosti a faktické nemožnosti vyloučit jeho opakování.

1.2 Z jakého důvodu užívám termín „násilí z nenávisti“

Násilí je přesnější termín než trestný čin (vychází z termínu hate crime), zejména proto, že zahrnuje mnohem širší škálu situací, a tak více odráží realitu. Za důležitá považuji zejména kritéria:

- a) hledisko dopadu útoku na oběť;
- b) definice nenávistného motivu v platném právu;
- c) subsidiarita trestního práva.

Ad a): Postavení oběti násilí z nenávisti je značně specifické (jak uvedeno výše), jednání pachatele má dopad na její situaci bez ohledu na to, zda je trestně-právně relevantní (např. z důvodu nižší společenské škodlivosti či nenaplnění znaků trestných činů ve smyslu trestního zákoníku), případně zda je státními orgány kvalifikováno jako trestný čin. Kvalifikace jednání útočníka jako trestného činu není relevantní z hlediska posouzení dopadů tohoto jednání na oběť, resp. z hlediska její viktimizace, přestože k té dochází i v případě útoků méně závažných.

Ad b): Trestní právo, zejména zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, vymezuje motiv nenávisti výrazně užší, než jak byl výše definován, a to zejména z hlediska stanovení skupin osob, resp. skupinových charakteristik, proti nimž směřuje nenávist útočníka. Zásadně, s výjimkou širšího pojetí u trestného činu hanobení dle § 355 trest. zák. (vedle uvedených znaků znak národ a jazyk) a podněcování k nenávisti dle § 356 trest. zák. (vedle uvedených znaků třída nebo jiná skupina osob), se jedná pouze o:

- rasa, etnická skupina, národnost;
- politické přesvědčení;
- vyznání nebo stav bez vyznání.

Ve světle těchto charakteristik pak trestní zákoník upravuje zvláštní skutkové podstaty trestných činů, jejichž nezbytným znakem je právě motiv nenávisti vůči skupině osob (ve spojení s ochranou lidských práv a demokratických hodnot), tj.:

- založení, podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka;
- hanobení národa, rasy, etnické a jiné skupiny osob;
- podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod;
- násilí proti skupině obyvatel nebo jednotlivci.

Vedle toho trestní zákoník upravuje kvalifikované skutkové podstaty trestných činů, u nichž je motiv nenávisti pro uvedené znaky důvodem vyšší škodlivosti a závažnosti trestného činu, zejména:

- vražda;
- těžké ublížení na zdraví; ublížení na zdraví;
- zbavení osobní svobody; omezování osobní svobody; zavlčení;
- vydírání;
- poškození cizí věci;
- zneužití pravomoci úřední osoby.

Jestliže je motivem trestného činu příslušnost k jiné skupině osob (typicky příslušnost k tzv. alternativní mládeži, subkulturám, či charakteristika oběti např. na základě sexuální orientace či identity, zdravotního stavu, pohlaví atd.), takovou skutečnost lze v trestních věcech posoudit pouze jako přitěžující okolnost, tedy důvod pro uložení trestu při horní hranici trestní sazby. Zvláště závažný je v tomto kontextu nezahrnutí sexuální orientace či identity mezi znaky kvalifikovaného nenávistného motivu.

Ad c): Vedle toho nelze opomíjet, že trestní právo a trestně-právní postih je pouze subsidiárním nástrojem řešení společenských konfliktů, před nímž má přednost civilně-právní ochrana obětí. Ne vždy je proto nutné, aby byl útok z nenávisti řešen prostřednictvím trestně-právních prostředků, navíc samy oběti násilí z nenávisti nemají vždy zájem na tom, aby bylo jednání vyšetřováno v rámci trestního řízení. Pro oběti je významná zejména podpora a pomoc po spáchání útoku (a to v některých případech i jen ve formě prvotní intervence, např. svěření se s útokem jiné osobě – odborníkovi a naslouchání z jeho strany), zájem na trestním postihu není nezbytnou součástí jejich očekávání.

2. Vnímání násilí z nenávisti ohroženými osobami – z výpovědí obětí

Pro definici násilí z nenávisti a zejména pak pro podtržení významu a specifičnosti tohoto protiprávního fenoménu považuji za významné zkušenosti a výpovědi obětí a osob ohrožených takovým jednáním. Vycházím při tom z osobních zkušeností při poskytování právních služeb a pomoci obětem násilí z nenávisti v nevládní organizaci In IUSTITIA, o.s. Valná většina klientů byli příslušníci romského etnika (kteří ostatně v českém prostředí patří ke skupině nejvíce ohrožené násilím z nenávisti), jejich postřehy jsou však přenositelné i na jakékoliv jiné skupiny osob násilím z nenávisti ohrožené.

Notorieta

Násilí z nenávisti je osobami jím ohroženými vnímáno jako notorieta, tedy jako něco, co hrozí, resp. co očekávají „vždy a všude“. Pokud se oběti skutečně stanou, prakticky to pro ně není překvapením, což je na druhou stranu spojeno s neustálým strachem a pocitem ponížení a s trvalou konfrontací s xenofobním naladěním společnosti. Typicky Romové v tomto kontextu hovoří o tom, že s nenávistí v různých formách se střetávají prakticky každodenně (nejčastěji pak ve formě verbální; tak např. při nastupování do tramvaje klientka předem očekává, že si všichni cestující sáhnou na peněženku, případně alespoň někdo začne mluvit o „černých hubách“, zcela jistě ji nikdo nepustí sednout, i kdyby byla v pokročilé fázi těhotenství). Přitom zároveň nemohou očekávat a neočekávají jakoukoliv podporu či pomoc ze strany veřejnosti, např. kolemjdoucích, v případě jakéhokoliv útoku, a to i vyšší intenzity, naopak očekávají (přičemž jejich osobní zkušenosti jim správnost takového očekávání podporují), že pachatel či útočník bude okolím minimálně mlčky podporován, případně oběť bude ignorována nebo přehlížena (klientka popisuje případ, kdy do jejího dítěte bylo neurvale strčeno v autobusu spolucestujícím, poté, kdy se ohradila, se na stranu útočníka verbálně postavili všichni cestující a klienti byli nakonec vykázáni řidičem pod pohrůžkou zavolání policejní hlídky). Tyto pocity, zvláště v případě Romů v české společnosti, jsou dále podporovány zkušenostmi v oblasti diskriminace (když hranici mezi diskriminací a násilím z nenávisti

ti lze v některých případech těžko rozeznat, resp. spíše splývají), typicky v přístupu k zaměstnání nebo poskytování služeb.

Nechuť útok oznámit

Jakékoliv řešení útoku z nenávisti je obětmi a osobami jím ohroženými v mnoha případech vnímáno jako zcela zbytečné. Obávají se, že oznámení útoku nepřinese žádné řešení, nedůvěřují státním orgánům (zejména policii). Předpokládají, že policie jejich oznámení odloží, resp. vůbec se jím nebude zabývat. Navíc, ve spojení s předchozím bodem, neočekávají, že by jim kdokoliv měl zájem jakýmkoliv způsobem pomoci. Zároveň se obávají, že jejich výpověď bude spíše svědčit v jejich neprospěch, neboť policie bude podezřívát je samotné z toho, že si věc vymyslely, případně útok vyprovokovaly (např. předchozím protiprávním, případně „amorálním“ jednáním), nebo že byly samy pachatelem. Přitom vycházejí z vlastních nebo v komunitě sdílených zkušeností, kdy právě k takovým postupům běžně dochází. Vedle toho se obávají xenofobního přístupu policistů, navíc v některých případech je oznámení útoku a jeho nenávistného motivu spojeno s odhalením citlivé skupinové identity oběti (např. coming out v případě sexuálních menšin nebo příslušnost k subkultuře, např. narkomanie). Rovněž očekávají necitlivý přístup policistů nebo jiných úředních osob, v některých případech též nechut poučit je o procesních právech nebo jim pouze vysvětlit, co se ve věci děje. Obávají se též, že jim nebude zajištěna ochrana před pachatelem. Za východiska těchto pocitů či tohoto stavu pak lze považovat:

a) marginalizace násilí z nenávisti ze strany orgánů činných v trestním řízení nebo jiných veřejných institucí

Vlastní zkušenosti komunit ohrožených tímto typem násilí ukazují, že mu není věnována dostatečná pozornost, resp. je typicky ze strany orgánů činných v trestním řízení zlehčován a nenávistný motiv či trestnost nenávistného jednání nejsou adekvátně kvalifikovány. Jsem při tom toho názoru, že teprve brutálnost a signifikantnost žhářského útoku ve Vítkově, včetně bezprostřednosti jeho dopadů (způsobení konkrétní újmy obětem a zvláště pak těžké újmy na zdraví dítěte), vyvolala takový zájem veřejnosti a médií, že iniciovala zvýšení zájmu a aktivity státních orgánů v těchto věcech. Zároveň však stále zůstávají věci, které nemohou dostatečně podpořit vůli obětí požadovat pomoc, a to:

- ataky zcela nevyřešené – tak např. skutečnost, že orgány činné v trestním řízení zanedbaly povinnost stíhat pachatele násilí z nenávisti, spáchaného v říjnu a listopadu 2008 při incidentech při neonacistických demonstracích v Litvínově-Janově (když tento případ je zvláště signifikantní, nelze však vyloučit, že se jedná jen o pomyslnou špičku ledovce);

- ataky očividně podceňované – z případové agendy lze uvést jako příklad: klienti, lektoři a děti na romském táboře, byli verbálně nenávistně napadeni hosty restaurace, přivolaná policejní hlídka konstatovala „proč jste nás volali, když vám nic neudělali“ (přičemž po několikaměsíčním vyšetřování a identifikaci pachatele byla věc odložena a postoupena k přestupkovému řízení); klienti, napadení a zbití skupinou příznivců neonacistických hnutí, byli obžalováni společně s jedním z útočníků z trestného činu rvačky (až soud jednání útočníka kvalifikoval jako násilí proti skupině obyvatel z nenávisti a oběti zprostil obžaloby).

b) marginalizace ze strany veřejnosti a politické reprezentace

Jak již bylo uvedeno, veřejnost se k atakům násilí z nenávisti staví velmi opatrně, časté jsou zkušenosti skupin ohrožených tímto násilím s jeho schvalováním či zlehčováním ze strany širší veřejnosti. Zvláště nepříznivé jsou však některé reakce politiků v případech podezření na násilí z nenávisti, příkladem budiž reakce senátorky Janáčkové na žhářský útok v osadě Ostrava-Bedřiška, v níž byly oběti stigmatizovány jako neplatiči a dlužníci. Nelze opomenout ani přístup některých médií, která na jedné straně zlehčují jakýkoliv nenávistný útok, na straně druhé očerňují některé komunity.

c) sekundární viktimizace obětí

Vůle oznámit atak násilí z nenávisti je u osob jím ohrožených dále snižována zkušenostmi s reakcí na takové oznámení, která přes často nevalný výsledek šetření (jak bylo již popisováno) přináší oběti další negativní dopady, počínaje nutností neustále se vracet k prožitému traumatu, přes nedostatek jakékoliv podpory (zejména právní a psychologické), po vystavování obvinění z toho, že sama oběť byla pachatelem, či násilí minimálně vyprovokovala svým nežádoucím jednáním.

d) pasivní postavení oběti, resp. poškozeného v trestním řízení obecně

Oběť obecně má velmi omezené možnosti ovlivnit trestní řízení, a to z hlediska platného práva. Ve spojení s faktickými překážkami, s nimiž je pak konfrontována v praxi státních orgánů, tato okolnost rovněž vážně ovlivňuje zájem oběti atak násilí z nenávisti aktivně řešit.

Příloha 4: Dominique John – příspěvek

Pomoc obětem – potřeby obětí a poradenských organizací

Chtěl bych toto vystoupení rozdělit na tři části. Nejprve bych vás chtěl informovat o tom, jak se v Německu, přesněji řečeno ve východním Německu, vyvinula určitá forma pomoci obětem útoků pravicových extremistů. Zadruhé vás stručně seznámím s obsahem tohoto přístupu. A zatřetí bych chtěl shrnout některé zkušenosti, které podle mého názoru stojí za pozornost a o nichž bychom možná mohli podrobněji diskutovat později během workshopu.

Ale zpátky k první části. Od začátku 90. let 20. století v Německu dochází k prudkému nárůstu počtu útoků proti migrantům a uprchlíkům i proti stoupencům politické levice, antifašistům a lidem s alternativním životním stylem. Za toto období byly zraněny tisíce lidí. Byly vypáleny domy, zničeny malé podniky. Existují důkazy o tom, že od roku 1990 bylo zabito přinejmenším 120 lidí.

Pachatelé v mnoha případech patří k extrémní pravici. Není nicméně pravda, že by většina z nich byla organizovaná v tom smyslu, že by se jednalo o členy některé pravicové strany. Přesněji lze většinu těchto pachatelů popsat jako lidi, kteří jsou do krajně pravicového hnutí zapojeni jako do subkultury.

Ke zmíněným útokům nedochází pouze ve východním Německu. Mnoho případů se vyskytlo i v západní části země. Nicméně násilné činy motivované pravicovou ideologií, rasismem nebo antisemitismem zaznamenáváme především ve východním Německu.

Proč je tomu tak?

a) Ve srovnání s počtem lidí žijících ve východní části země je zde útoků větší počet na obyvatele než v západní části.

b) Pokud jste z rasistických důvodů dejme tomu napadeni na ulici, protože vás pachatelé považují za migranta, velice záleží na tom, zda s touto zkušeností zůstanete sami, nebo zda vám společnost poskytne podporu. Záleží na tom, zda s vámi jako s obětí útoku motivovaného pravicovým extremismem existuje solidarita, nebo zda máte obecně pocit, že žijete v nepřátelském prostředí. Útoky motivované pravicovým extremismem jsou nejhorší tehdy, když oběť zůstává sama, když občanská společnost neprojeví žádnou solidaritu a když oběť cítí, že útok je pouhou špičkou ledovce.

Konkrétní forma poradenství pro oběti, kterou jsme vyvinuli v posledních 10 letech, souvisí s touto situací, s tímto nedostatkem solidarity. Souvisí se skutečností, že napadaní lidé patří do společenských skupin, které jsou často diskriminovány, nebo které se dají označit za marginalizované.

Když se ohlédneme na konec 90. let, můžeme říci, že první kroky na podporu obětí násilí motivovaného pravicovým extremismem podnikly organizace vzniklé zdola, na místní úrovni. Zejména ve východním Německu byla situace natolik špatná, že podporu obětem bylo částečně možné označit za určitou formu sebeobrany. V letech 2000/2001 probíhala změna politického diskursu na téma opatření přijímaných proti pravicovému extremismu. Liberálně-levicová vláda zřídila určité státní programy na podporu rozvoje občanské společnosti ve východním Německu. V rámci této změny diskursu začala hrát situace obětí pravicových útoků větší roli. Od roku 2002 tyto programy ústřední vlády umožnily osmi organizacím, aby začaly pracovat a vyvíjet programy poradenství a podpory pro oběti útoků motivovaných pravicovým extremismem.

Než něco řeknu o programech těchto organizací, chtěl bych ještě zmínit:

- zaprvé, že všechny tyto organizace působí pouze ve východním Německu a Berlíně;
- zadruhé, že tyto organizace mají zdroje, které jim umožňují zaměstnávat 4 až 8 pracovníků buď na částečný, nebo na plný úvazek.

Ale dovolte mi, abych stručně popsal přístup těchto organizací. Kromě skutečnosti, že nabízené služby jsou výrazně nízkoprahové, jejich práci lze shrnout do tří hlavních oblastí:

- a) poradenství a zlepšení postavení obětí;
- b) osvěta a monitorování;
- c) místní intervence.

a) Poradenství a zlepšení postavení obětí

Především jde o to oběti podporovat a posilovat jejich postavení – a to se týká jak jednotlivců, tak jejich sociální skupiny. Hlavním cílem je umožnit postiženým jednotlivcům a komunitám, aby získali zdroje a schopnosti, díky nimž se budou moci vypořádat s důsledky útoku a jít ve svém životě dál.

Dovolte, abych stručně shrnul, co zahrnuje poradenství:

- individuální psychosociální poradenství a v případě potřeby krizovou intervenci;
- v případě traumatu pomoc se získáním přístupu k terapii a rehabilitaci;
- organizujeme přístup k právní pomoci;
- podáváme rady a doporučení týkající se právních postupů a soudních řízení;
- doprovázíme oběti na cestě k lékařům a do institucí;
- a pomáháme s podáváním žádostí o odškodnění obětí a jiné formy peněžní podpory.

Tyto služby jsou bezplatné. Jsou poskytovány na dobrovolné bázi, důvěrně a na vyžádání anonymně. Důležité je zmínit také to, že ohlášení incidentu na policii není podmínkou pro využití poradenských služeb.

b) Osvěta a monitorování

O monitorování nechci mluvit dlouho, protože na toto téma budeme mít později workshop. Chci ale zdůraznit, že monitorování a zveřejňování jsou z našeho hlediska velice důležité součásti podpory obětem zločinů z nenávisti. Každý zúčastněný projekt na své webové stránce pravidelně zveřejňuje krátká sdělení o případech útoků motivovaných pravicovým extremismem, které byly předmětem výzkumu. Tato sdělení obsahují datum, velmi stručný popis toho, co se stalo, informace o pachateli, možném motivu a oběti, a co je velice důležité, zdroj informací. Jednou za rok poradenské organizace zveřejňují statistiky se svými poznatky, které se pak porovnávají se statistikami, které zveřejňuje policie. Rovněž jednou za rok tyto údaje shromáždíme za účelem zveřejnění centrálního nezávislého souboru údajů za celé východní Německo.

Jelikož to provádíme již několik let, můžu říci, že jsme akceptováni jako seriózní alternativní zdroj informací, který používají novináři a v některých případech také akademický výzkum.

c) Místní intervence

Zatřetí je naším dalším cílem vytvářet s našimi klienty lokální strategie a přispívat k dlouhodobé sociální integraci různých komunitních skupin. Tuto strategii nazýváme „místní intervence“. Každá místní intervence je specifická pro daný případ a koordinuje se s obětí.

Tyto intervence mají dva hlavní cíle. Jedním z nich je dosáhnout jménem obětí trestných činů z nenávisti zapojení obcí a podpořit místní komunity, politiky a další oficiální představitele v tom, aby mohli zaujmout jednoznačný postoj proti projevům pravicového extremismu. Kromě toho se snažíme přivést důležité místní aktéry k tomu, aby společně podpořili oběť a potenciální oběti.

Tyto tři oblasti činnosti, tedy 1) poradenství a zlepšení postavení obětí, 2) monitorování a 3) místní intervence, lze označit za klíčové oblasti u organizací, které pracují s oběťmi útoků motivovaných pravicovým extremismem.

Rozhodně se nedomnívám, že tyto struktury, které jsem právě popsal, lze v jiných zemích, jako je Polsko nebo Česká republika, okopírovat. Myslím si ale, že pokud existuje zájem vytvořit struktury na podporu obětí trestných činů z nenávisti, některé zkušenosti, které jsme v posledních letech získali, stojí za pozornost.

Zdůraznit bych chtěl 5 bodů. Nejedná se o vyčerpávající seznam, ale o dalších bodech bychom možná mohli diskutovat později během workshopu o pomoci obětem, který začíná po této prezentaci.

Prvním bodem je otázka **mobility a poradenství**. Řada obětí útoků motivovaných pravicovým extremismem patří do marginalizovaných společenských skupin. Často se jim nedostává zdrojů a informací. To je jeden z důvodů, proč nemá valný smysl, aby poradenské týmy seděly v kanceláři a čekaly, že za nimi někdo přijde. Poradenská služba pro oběti trestných činů z nenávisti by měla být iniciativní a mobilní. Měla by být schopna provádět výzkum a setkávat se s klienty v místě jejich bydliště. Jedině s takovou mobilitou a flexibilitou získáte postavení, které vám umožní pracovat s klienty v jejich sociálním a politickém prostředí.

Druhým bodem je **nutnost pracovat v rámci sítě odborníků**. Poradci pro oběti trestných činů z nenávisti by měli být vyškolení a měli by mít základní znalosti z některých oborů. Sem patří například znalosti o trestním řádu nebo o tom, jak podporovat oběť při jednání s policií. Poradce nebo poradkyně

by měli být schopni najít způsob, jak s klientem mluvit o úzkosti, stresu nebo traumatu. Přesto je pravidelně nutné obracet se na odborníky, například právníky či terapeuty zaměřené na léčbu traumatu. Z toho důvodu je nezbytné vytvořit si síť odborníků, které lze mobilizovat ve prospěch klientů.

Zatřetí se **poradenství a zlepšování postavení oběti** většinou **stává dlouhodobým procesem**. Případů, kdy se poradci s klientem setkají jen jednou nebo dvakrát, není mnoho. Pokud vezmeme v úvahu i soudní řízení, může se stát, že jste s klientem ve styku i několik let. Proto je nutné vést si interní dokumentaci a vystupovat vůči klientům spolehlivě.

Začtvrté platí, že **nezávislé monitorování a zveřejňování** mají potenciál stimulovat veřejnou diskuzi o trestných činech z nenávisti. Podmínkou ovšem je, že monitorování a zveřejňované informace musejí být založeny na kvalitním výzkumu a ověřených faktech. Pokud tomu tak je – pokud má monitorování vysokou kvalitu – mohou se státní instituce dostat pod tlak, aby profesionalizovaly své vlastní shromažďování údajů, a to může také stimulovat veřejnou diskuzi.

Pátým a posledním bodem je **potřeba výrazné politické podpory pro organizace**, které pracují s oběťmi trestných činů z nenávisti. Podporu a poradenství pro oběti trestných činů z nenávisti není možné označit pouze za sociální práci. Je to též práce politická. Lidé se stávají oběťmi trestných činů z nenávisti, protože jsou příslušníky společenské skupiny, kterou pachatelé odmítají. Většinou patří do marginalizovaných společenských skupin. Jsem hluboce přesvědčen, že poskytovat poradenství pro marginalizované jednotlivce a skupiny a zlepšovat jejich postavení lze kvalitně jedině tehdy, když je daná organizace na různých úrovních přijímána jako seriózní partner. Proto je důležité investovat energii a zdroje do uspořádání, které má výraznou politickou podporu.

Než svůj příspěvek uzavřu, chtěl bych se ještě krátce zmínit o změně politického prostředí v Německu. Mluvil jsem předtím o centrálních státních programech, které umožnily, aby se popsaná forma poradenství a podpory za posledních 10 let rozvinula. Od voleb v roce 2009 máme novou konzervativně-liberální vládu. Tato vláda svou pozornost přesunula od boje proti pravicovému extremismu na všechny druhy extremismu. Za tím stojí myšlenka, že demokratický střed je ohrožován stejně levicovým extremismem nebo islamismem jako pravicovým extremismem. V posledním roce tento nový konzervativní diskurs začal měnit vnímání ohledně toho, co ohrožuje demokracii. Nechci se do této diskuse pouštět příliš důkladně, ale chci jasně říci, že s touto změnou diskursu se postoj k podpoře a poradenství pro oběti násilí motivovaného pravicovým extremismem dostal pod tlak.

Seznam přednášejících

Balážová Jarmila, předsedkyně, Romea, Česká republika
Biháriová Irena, právnička, Ľudia proti rasizmu, Slovensko
Bohdálek Miroslav, koordinátor přeshraničních projektů, Kulturbüro Sachsen e.V., Německo
Candigliota Zuzana, právnička, Liga lidských práv, Česká republika
Černý Oldřich, výkonný ředitel, Nadace Forum 2000, Česká republika
Daniel Stanislav, romský aktivista a výzkumník, European Roma Rights Centre, Maďarsko
Frankl Michal, vedoucí oddělení pro dějiny šoa, Židovské muzeum v Praze, Česká republika
Grjasnow Maria, socioložka, projektová poradkyně, Netzwerk für Demokratie und Courage, Německo
Hammer Franz, referent pro komunitní práci, Kulturbüro Sachsen e.V., Německo
Holomek Karel, romský aktivista, předseda, Společenství Romů na Moravě, Česká republika
Horváthová Lucie, antropoložka, vedoucí programu, Romodrom, Česká republika
John Dominique, politolog, Opferperspektive, Německo
Kalhousová Irena, analytička, Asociace pro mezinárodní otázky, Česká republika
Kalibová Klára, právnička, In IUSTITIA, Česká republika
Katsbert Tanja, expertka na ukrajinské projekty, European Exchange, Německo
Kocáb Michael, zmocněnec pro lidská práva, Úřad vlády, Česká republika
Kovalčík Martin, mediální koordinátor, Člověk v tísni, Česká republika
Lang Kati, poradce pro oběti zločinů z nenávisti, pomoc obětem, Regionale Arbeitsstellen für Bildung, Integration und Demokratie (RAA), Německo
Laurenčíková Klára, náměstkyně ministryně, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Česká republika
Mikulska Agnieszka, etnoložka, Helsinki Foundation for Human Rights, Polsko
Mlynářčiková Viktória, programová manažerka, Open Society Foundation, Slovensko
Moree Dana, výzkumnice, vyučující, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Česká republika
Otáhalová Lucie, koordinátorka, Výbor pro sexuální menšiny, Úřad vlády, Česká republika
Pape Marcus, novinář, Česká republika/Německo
Pechová Olga, psycholožka, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika
Ponomaryov Serhiy, aktivista za práva LGBT, Gay Forum, Ukrajina
Possekel Ralf, vedoucí programů, Stiftung „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“, Německo
Rumpel Aleš, ředitel, queer filmový festival Mezipatra, Česká republika
Ryšavý Zdeněk, výkonný ředitel, Romea, Česká republika
Swierszcz Jan, sociální psycholog, Kampania przeciw homofobii, Polsko
Šimáček Martin, ředitel odboru, Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, Úřad vlády, Česká republika
Uhl Petr, novinář, Česká republika
Urban Jan, novinář, Česká republika
Valeš František, právník, Česká republika
Vasile Monica, právní poradkyně, Centrul Romilor pentru Interventie Sociala si Studii, Rumunsko
Verkhovsky Alexander, ředitel, SOVA Center for Information and Analysis, Rusko

Organizátoři

Nadace Forum 2000

Poslání

Forum 2000 založil v roce 1996 prezident Václav Havel společně s japonským filantropem Yohei Sasakawou a nositelem Nobelovy ceny míru Elie Wieselem.

Cíle Nadace Forum 2000:

- identifikovat klíčové problémy, kterým čelí naše civilizace, a zkoumat cesty, jak zabránit eskalaci konfliktů, jejichž hlavními komponenty jsou náboženství, kultura nebo etnická příslušnost;
- poskytovat platformu pro otevřenou diskusi o těchto důležitých tématech a posilovat globální dialog;
- podporovat demokracii v nedemokratických zemích, rozvoj občanské společnosti, respekt k lidským právům a náboženskou, kulturní a etnickou toleranci v mladých demokraciích.

Hlavní projekty

Konference Forum 2000

Výroční konference Forum 2000 je klíčovým projektem nadace. Během uplynulých třinácti let se vyvíjela v úspěšnou a obecně uznávanou sérii konferencí, která poskytuje světovým osobnostem platformu pro otevřenou diskusi o nejdůležitějších globálních tématech. V minulosti se konference zúčastnili Bill Clinton, Frederik Willem de Klerk, Jeho Svatost dalajlama, Wole Soyinka, Madeleine Albright, Nicholas Winton, Shimon Peres a řada dalších politiků, intelektuálů, náboženských představitelů a podnikatelů.

Iniciativa Společná starost

Iniciativa Společná starost je neformálním uskupením osobností reprezentujících různé kultury, historii, náboženství a tradice. V zájmu prosazování principů dobrého vládnutí, respektu k lidským právům a vzájemné tolerance, se členové iniciativy vyjadřují prostřednictvím společných stanovisek k nejdůležitějším otázkám dnešního světa, aby dobrým způsobem ovlivňovali politická rozhodování při vědomí, že společným hlasem lze efektivněji prosazovat změny k lepšímu.

Členy iniciativy jsou: Jeho královská výsost El Hassan bin Talal, Jeho Svatost dalajlama, Frederik Willem de Klerk, André Glucksmann, Vartan Gregorian, Václav Havel, Hans Küng, Michael Novak, Shimon Peres, Yohei Sasakawa, Karel Schwarzenberg, George Soros, Desmond Mpilo Tutu, Richard von Weizsäcker a Grigory Yavlinsky.

Mezináboženský dialog

Mezináboženský dialog a multi-religiózní shromáždění jsou nedílnou a stálou částí činnosti Nadace Forum 2000, která vrcholí každý rok v rámci konference Forum 2000. V otevřeném dialogu účastníci usilují o zlepšení kolektivního porozumění globálním otázkám, zkoumají současnou roli náboženství a hledají cesty ke zvýšení vzájemné spolupráce a porozumění.

NGO Market – veletrh neziskových organizací

NGO Market je jedinečnou jednodenní akcí pořádanou Nadací Forum 2000, během níž mají neziskové organizace možnost představit své aktivity široké veřejnosti, navázat nová partnerství, zaujmout a oslovit sponzory a dobrovolníky, ale i získat nové vědomosti potřebné pro úspěšné vedení své organizace.

Více informací o Nadaci Forum 2000 naleznete na stránkách www.forum2000.cz.

Nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“

V upomínce obětí nespravedlnosti národního socialismu se Nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ zaměřuje na podporu lidských práv a porozumění mezi lidmi. Obhajuje také závazky vůči přeživším. Nadace je vyjádřením politické a morální zodpovědnosti státu, průmyslu a společnosti za bezpráví způsobené ve jménu národního socialismu.

Nadace podporuje mezinárodní projekty v následujících oblastech:

- kritické zkoumání historie;
- podpora lidských práv;
- závazek vůči obětem národního socialismu.

Nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ byla založena v roce 2000 především za účelem vyplacení bývalých nuceně nasazených pracovníků. Programy vyplacení byly ukončeny v roce 2007. Kapitál nadace ve výši 5,2 miliard eur byl poskytnut německou vládou a německým průmyslem. 358 milionů eur z celkové částky bylo vyčleněno na podporu dlouhodobých nadačních aktivit, které jsou financovány z příjmu generovaného tímto kapitálem.

Oblasti činnosti a cíle

Kritické zkoumání historie

- ukotvení historie nucených prací v době národního socialismu v evropské paměti a sdílení životních zkušeností obětí
- podpora porozumění rozdílným způsobům zobrazování historie v Evropě
- zvyšování povědomí o přínosu Židů evropské historii

Podpora lidských práv

- podpora závazků vůči demokracii a lidským právům skrze studium historie
- iniciování mezinárodních projektů, které bojují s pravicovým extremismem, antisemitismem a moderními formami nucené práce a které přispívají k ochraně obětí
- rozvoj kapacit potomků minoritních skupin pronásledovaných národním socialismem

Závazek vůči obětem národního socialismu

- upevnění respektu vůči životním historiím lidí pronásledovaných národním socialismem a posílení jejich zapojení do společnosti napříč generacemi
- podpora ochoty pomáhat obětem na národní i mezinárodní úrovni
- podněcování rozvoje modelů poskytování lidské podpory a péče o starší

Více informací o Nadaci „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ naleznete na stránkách www.stiftung-evz.de.

In IUSTITIA

In IUSTITIA vznikla jako právnická organizace, která se jako první svého druhu v ČR cíleně zabývá násilím z nenávisti v celé jeho šířce. Téma násilí z nenávisti přináší do veřejného povědomí, odborného diskursu a politické diskuse. Organizace důsledně prosazuje principy demokratického právního státu zahrnující rovnost všech lidí v důstojnosti a právech. Ve prospěch svých klientů, osob poškozených násilím z nenávisti, uplatňuje právo na soudní a jinou právní ochranu.

In IUSTITIA poskytuje právní pomoc konkrétním osobám vystaveným násilím z nenávisti. Zaměřuje se na zlepšení jejich přístupu ke spravedlnosti. Orientuje se přitom na oblast trestního, správního a občanského práva. Významnou pozornost věnuje náhradě škody vzniklé v důsledku násilí z nenávisti.

In IUSTITIA se zaměřuje na ochranu komunit ohrožených násilným rasismem a neonacismem. Usiluje o optimalizaci praxe státní správy v oblasti práva shromažďovacího.

In IUSTITIA sledováním legislativní činnosti analyzuje český právní řád v kontextu komunitárního a mezinárodního práva. Legislativní analýzy posléze vyústí v konkrétní změny platné legislativy, kterélepší postavení osob ohrožených násilím z nenávisti, usnadní jim přístup ke spravedlnosti a k odpovídajícím nástrojům restorativní justice.

In IUSTITIA usiluje o zlepšení praxe orgánů činných v trestním řízení v případech násilí z nenávisti, zejména o zlepšení praxe při odhalování a vyšetřování trestné činnosti z nenávisti. Trestné činy spočívající v organizování násilí z nenávisti či ve fyzickém útoku z nenávisti by měly být řešeny prioritně a s náležitou péčí.

In IUSTITIA se zaměřuje na vzdělávání a posilování prodemokratických postojů veřejnosti. Zvýšenou pozornost věnuje mládeži. Zakladatelé organizace dlouhodobě publikují na téma krajní pravice a násilí z nenávisti.

In IUSTITIA se podílí na zpracování studií a analýz pro Agenturu Evropské unie pro základní práva (FRA). Kooperuje s českými a zahraničními nevládními organizacemi. Společně působí proti rasismu a xenofobii v ČR a v Evropě.

In IUSTITIA spolupracuje s médii na partnerské bázi. Násilí z nenávisti zviditelňuje jako celospolečenský problém ohrožující nejméně deset procent lidí žijících v ČR.

Více informací o In IUSTITII naleznete na stránkách www.in-ius.cz.

Kulturbüro Sachsen e.V.

Kulturbüro Sachsen e.V. (KBS) je nezávislou neziskovou organizací. Od roku 2001 KBS realizuje projekt Regionálních mobilních konzultačních týmů s finanční podporou německé federální vlády a spolkového státu Sasko.

KBS radí a pomáhá místním spolkům, mládežnickým iniciativám, církevním komunitám, organizačním sítím, ale i úřadům a firmám v celém Sasku. Cílem organizace je eliminovat každodenní rasismus ve společnosti a etablované pravicově-extremistické struktury a nahradit je aktivní demokratickou občanskou společností. Mottem KBS je: „Pracovat pro demokratickou kulturu znamená pracovat proti pravicovému extremismu.“

Více informací o Kulturbüro Sachsen e.V. naleznete na stránkách www.kulturbuero-sachsen.de.

